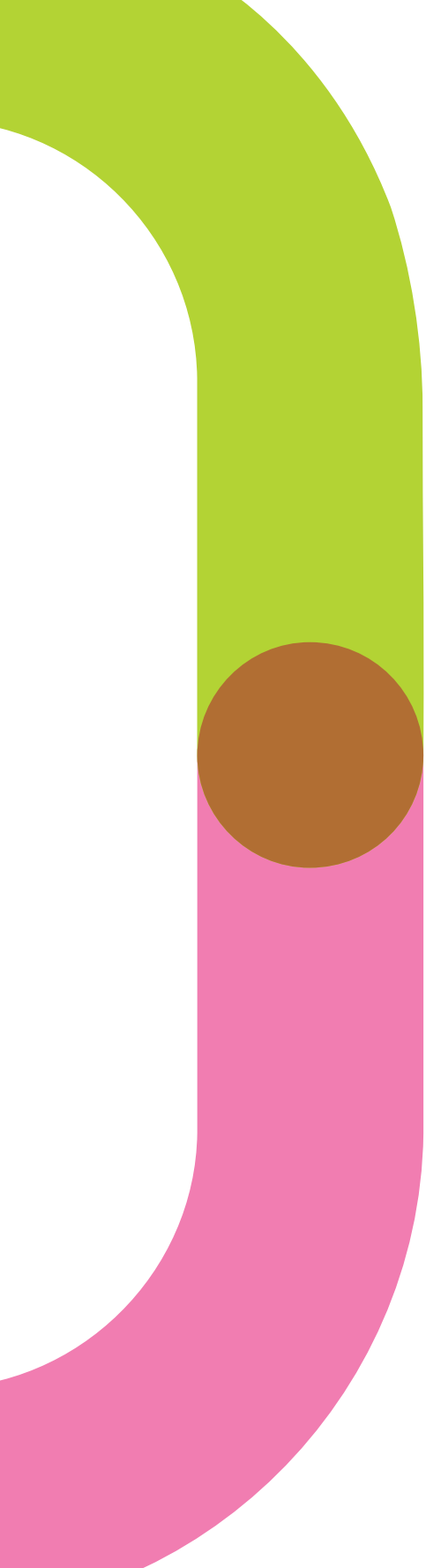

The background features large, overlapping, rounded shapes in three colors: lime green, brown, and pink. The shapes are arranged in a way that they appear to be layered, with some overlapping others. The lime green shapes are at the top and right, the brown shapes are in the middle, and the pink shapes are at the bottom and left. The overall effect is a modern, abstract, and colorful design.

Bulletin Cultuur & School

januari 2008

50

Bulletin Cultuur & School

januari 2008

50

Thema's Cens

Brede School

13 "CULTUUR IS HIER EVEN GEWOON ALS
TAAL EN REKENEN"

Vensterwijkschool de Heerdstee in Groningen is een goed voorbeeld van wat het effect van samenwerking tussen scholen en diverse instellingen in de wijk kan zijn. Cultuurcoördinator Janny Weender vertelt.

Erfgoededucatie

21 "IN HET BEGIN MOESTEN WE SCHOLEN
OVER DE STREEP TREKKEN, NU KOMEN ZE
UIT ZICHZELF"

Erfgoedhuis Utrecht was een van de eerste in Nederland die zich ging bezighouden met erfgoededucatie binnen de scholen. Hiske Land en Jacquélien Vroemen werkten beiden mee aan de opzet van de projecten.

BIK

27 "ALS WE KINDEREN WETEN TE BEZIELEN,
HEB IK MIJN DOEL BEREIKT"

Ank Bullens, directeur van basisschool Fatima in Tilburg, vertelt hoe de beroepskunstenaars in de klas haar school hebben veranderd.

ICC-Cursus

43 "DE ICC-CURSUS HEEFT VEEL IN BEWEGING
GEZET"

Cultuurcoördinator Martie Schuiringa van de Julianaschool in Arnhem volgde de cursus tot Interne Cultuurcoördinator. Dat had een zeer positief effect op haar school.

ICT

51 "IK WAS VERBAASD OVER HET ENORME
ENTHOUSIASME VAN DE LEERLINGEN"

Bea Krooshof, leerkracht aan montessoribasisschool de Kosmos in Hoogland gaf een digitale draai aan haar poëzieles. Daarmee sleepte ze een subsidie van *Grassroots Cultuur* in de wacht.

Nieuwe doelgroepen

56 "WE WILLEN JONGEREN BEREIKEN DIE
CREATIEF ZIJN, MAAR EEN HEKEL AAN
KUNST HEBBEN"

Directeur Wim Wentzel van Bekijk 't vertelt hoe je schijnbaar onbereikbare jongeren toch kunt interesseren voor kunst en cultuur.

Vmbo en kwaliteit

70 "WE GAAN NIET HIPHOPPEN IN EEN
GYMZAAL"

Introdans is een van de dansgezelschappen die er al sinds jaar en dag in slaagt om een goed aanbod voor het vmbo neer te zetten, zonder artistieke concessies te doen. Artistiek leider Roel Voorintholt legt uit hoe het gezelschap dat aanpakt.

CKV-vouchers

79 "KUNST EN CULTUUR GEVEN HET LEVEN
KLEUR"

Het Ashram College in Alphen aan den Rijn ontving dit jaar de CKV Topper Award. Een interview met Kees Visschedijk, cultuurbemiddelaar en docent Engels.

Columns

- 18 DE STEUNFUNCTIE VOGELVRIJ?**
Harrie Swinkels, directeur van FluXus in Zaanstad vond dat de rol van de steunfunctie-instellingen in de begintijd nog te weinig aan bod kwam binnen Cultuur en School. Ook nu nog ziet hij een belangrijke rol voor de steunfuncties weggelegd.
- 34 TROTS OP DE ROC'S**
Eveline Baud is al vanaf het begin van Cultuur en School actief op het gebied van de cultuureducatie. Zij schrijft een open brief aan het Ministerie van OCW en het management van de ROC's om cultuureducatie binnen de ROC's toch vooral te blijven ondersteunen.
- 48 HET KOMT WEL GOED**
Oud-redactieraadslid Maarten Hamel, coördinator Kunst & Cultuur City+ College, onderdeel van de Johan de Witt Scholengroep in Den Haag, laat zien dat het niet altijd makkelijk is om jongeren warm te maken voor kunst en cultuur. Maar het loont wel de moeite.
- 60 DE VERANDERING DIE NIET STOPT**
Nita Liem (theatermaker met dansachtergrond) en Bart Deuss (journalist en dramaturg) richtten eind 2000 samen dans theater Don't Hit Mama op. Zij proberen (multi-culturele) jongeren te bereiken en te raken.
- 76 WE GAAN BIJNA AAN ONS SUCCES TEN ONDER**
Ellen Koning, die bij de provincie Noord-Holland werkzaam is op het gebied van cultuur en cultuureducatie, vindt dat er veel bereikt is de afgelopen tien jaar. De uitdaging is nu om ervoor te zorgen dat het beleid blijft aansluiten bij het onderwijs.

Tien jaar CenS

- 8 "ONDERWIJS EN CULTUUR WAREN TOTAAL VERSCHILLENDE WERELDEN"**
De eerste projectleider van Cultuur en School, George Lawson, blikt terug op de begintijd. "Dit project moest het niet hebben van een enorme zak met geld, maar van goede ideeën."
- 38 "CULTUUR EN SCHOOL STAAT ZO STEVIG ALS EEN HUIS"**
Anne Bamford deed in opdracht van OCW onderzoek naar de stand van zaken van Cultuur en School in Nederland. Zij vertelt wat er goed gaat en wat er nog te verbeteren valt.
- 64 "JE MOET ALTIJD STREVEN NAAR BETER"**
Jan Jaap Knol, projectleider van Cultuur en School vertelt over de toekomst van het project. Er staat heel wat op het programma de komende jaren.

Overig

- 4 VOORWOORD**
- 85 BRONNEN EN DOORVERWIJZINGEN**
- 87 COLOFON**

fotografie: Jochem Jurgens

Vijftig nummers Bulletin Cultuur & School

Een werkbief maken van acht pagina's voor verschillende overheden in het kader van het nieuwe project Cultuur en School. Dat was mijn opdracht toen ik tien jaar geleden startte met *Bulletin Cultuur & School*. Nog voor we goed en wel van start waren gegaan, breidde dat plan zich uit. We zouden ons ook richten op onderwijs en cultuur.

Ik vond het heel erg spannend, want ik had nog nooit een journalistiek blad gemaakt. En van het onderwijs wist ik relatief weinig, ik kende woorden als 'curriculum' alleen van sollicitatiebrieven. Maar ik was direct enthousiast. Ik vond en vind nog steeds dat in een beschaafd land als Nederland iedereen met cultuur in aanraking moet komen. In mijn werk als zakelijk leider van het jongerentergezelschap Toneelgroep De Kompaan probeerde ik ook altijd de samenwerking met het onderwijs te zoeken. En destijds hadden culturele instellingen nog weinig oog voor de scholen, daarin wilde ik graag verandering brengen.

In tien jaar tijd is *Bulletin Cultuur & School* uitgegroeid tot een aansprekend en informatief blad voor scholen, culturele instellingen en overheden, met een echte redactie en meer dan 11.000 abonnees. Wat u nu in handen hebt, is ons 50e nummer. Dit boekje biedt een levendige blik op acht belangrijke thema's waarvoor Cultuur en School zich mede heeft ingezet. Zo is het ongelooflijk om te zien welke rol erfgoed en ICT in het onderwijs zijn gaan spelen. En hoeveel nieuwe doelgroepen er enthousiast zijn geraakt voor kunst en cultuur, zoals de grote groep scholieren in het vmbo. Of hoe er overal in het land brede scholen zijn ontstaan, met veel aandacht voor cultuur. Ook heeft nog een vijftal mensen van het eerste uur een column geschreven over hun ervaringen in de afgelopen jaren.

Verder biedt dit jubileumnummer een drieluik met een schets van het verleden, heden en de toekomst van Cultuur en School. George Lawson, de eerste projectleider van Cultuur en School, kijkt terug op de onzekere start van dit overheidsproject, dat met veel *trial and error* vorm kreeg. Onderzoeker Anne Bamford constateert dat Cultuur en School inmiddels staat als een huis. En de huidige projectleider Jan Jaap Knol laat weten dat hij wil inzetten op meer actieve kunstbeoefening door kinderen en jongeren, het liefst in samenwerking met de amateurkunst.

Niet alleen voor het project Cultuur en School, maar ook voor het bulletin staat er de komende jaren nog heel wat op het programma. Zo zullen we uitgebreide portretten maken van verschillende schooltypen. En meer dan voorheen willen wij niet alleen de positieve geluiden laten horen, maar ook de kritiek die leeft naar voren brengen. Dit valt niet altijd mee. Op het moment dat wij mensen naar hun mening vragen, nemen ze soms gas terug. Men wil er in de wandelgangen graag over vertellen, maar dit liever niet in gedrukte vorm terugzien. Dat is jammer en de redactie nodigt u dan ook graag uit om u onbevangen uit te spreken over wat u écht bezighoudt. Zodat *Bulletin Cultuur & School* op een interactieve manier kan blijven aansluiten op uw dagelijkse praktijk!

Marthe Bauwens
marthebauwens@cultuurnetwerk.nl

Wist u dat in het schooljaar 2004-2005 in totaal 712, ofwel 10% van de scholen deelnamen aan de Regeling Versterking Cultuureducatie Primair Onderwijs? En dat dit aantal inmiddels is gestegen tot 90%?

M.J.A. van der Hoeven (2006). Voortgangsrapportage cultuur en school. 18 september 2006.

“Door het extra geld dat Cultuur en School voor de scholen uittrekt, helpt het mee zo veel mogelijk kinderen goed voorbereid in het theater te krijgen, waar ze vervolgens weer uitkomen met rode wangen, nieuwsgierige ogen en een warm kloppend hart.”

Moniek Merx, artistiek leider van theatergroep MAX

George Lawson, eerste projectleider van Cultuur en School:

“Onderwijs en Cultuur waren totaal verschillende werelden”

Met welke ideeën en idealen is Cultuur en School tien jaar geleden gestart? En welke beren op de weg kwamen de initiatiefnemers tegen? Een interview met George Lawson, nu directeur van de Stichting Internationale Culturele Activiteiten. Hij was in de begintijd op twee manieren betrokken: als plaatsvervangend directeur Kunsten bij het Ministerie van OCW en als projectleider Cultuur en School. “Dit project moest het niet hebben van een enorme zak met geld, maar van goede ideeën.”

“Het initiatief voor het project Cultuur en School was indertijd afkomstig van de staatssecretaris van Cultuur, Aad Nuis. Cultuur was verhuisd van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) naar het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap (OCW). Het project Cultuur en School was de eerste vrucht van het samengaan van cultuur en onderwijs. Het was daarmee de toetssteen van de beslissing om cultuur onder te brengen bij onderwijs. En dus was het voor het ministerie belangrijk dat het project zou slagen.

Staatssecretaris Nuis is dit project gestart, omdat hij het belangrijk vond dat de kennismaking met kunst en cultuur deel uitmaakte van de schoolcarrière van een kind. Hij was ervan overtuigd dat leerlingen

daar beter van zouden worden. Niet in de zin van ‘betere’ mensen, maar van ‘beter toegeruste’ mensen. Kunst is namelijk niet alleen een medium dat mogelijkheden biedt voor zelfexpressie, het biedt ook een venster op de werkelijkheid. We verwachten dat een kind door cultuureducatie zich beter leert verhouden tot de eigen omgeving.”

VERSCHILLENDE WERELDEN

“De doelstelling van de projectgroep was: ‘zorg ervoor dat de cultuur- en onderwijs-wereld elkaar weten te vinden en probeer op al die niveaus verbindingen tot stand te brengen en beide werelden over elkaar te informeren’. Dat was niet eenvoudig, want onderwijs en cultuur waren totaal verschillende werelden. Daarbij kwam dat

veel educatieve afdelingen van culturele instellingen in de jaren tachtig half waren afgebroken. Cultuureducatie paste niet goed bij de *no nonsense* mentaliteit en de focus op *high culture* die toen heerste in de culturele wereld. De culturele instellingen moesten dus opnieuw worden verleid om educatie serieus te nemen.

Een achteraf gezien gelukkige keuze was de samenwerking met provincies en gemeenten, die we vanaf de start bij Cultuur en School hebben betrokken. Behalve dat zij het geld dat wij aandroegen vaak verdubbelden, heeft het zogenaamde flankerende beleid dat zij ontwikkelden in veel gevallen bijgedragen aan het succes van het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV). De lokale overheden kennen hun gemeente immers als geen ander, besturen veel scholen en culturele instellingen, en weten dus wat de mogelijkheden zijn. Als samenwerkingsmodel is het bepalend geweest voor het succes van Cultuur en School.”

GOUDEN GREEP

“We waren ons ervan bewust dat het moeilijk, zo niet onmogelijk zou zijn om met het kleine budget dat wij hadden, zo’n zeven miljoen gulden, fundamentele veranderingen te bewerkstelligen. Daarbij kwam dat cultuureducatie zowel op scholen als bij culturele instellingen geen prioriteit had. Dit project moest het niet hebben van een enorme zak met geld, maar van goede ideeën en de juiste strategie.

We begonnen met het project Cultuur en School in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs, bij het vak CKV. Het was natuurlijk vreemd om daar te beginnen en niet in het primair onderwijs. Veel van wat we deden kwam voort uit de waan van de dag. We richtten ons op CKV vanuit de opvat-

ting dat als we dit vak tot een succes konden maken, het hele bouwwerk van kunstzinnige vorming een enorme stap vooruit zou komen. Het was dus van levensbelang dat dit vak goed zou gaan lopen.

Eenvoudig was dat niet, want binnen het onderwijs heerste een hoge zuurgraad. Veel vakleerkrachten waren niet onverdeeld gelukkig met CKV. Zij zagen het als een verarming van de vakinhoud. Ook moest een leerkracht tekenen zich bijvoorbeeld opeens oriënteren op het theateraanbod in de stad, terwijl hij daar niets mee had. We merkten echter dat geld een struikelblok was om dit vak goed vorm te geven. De hoge entreprijzen voor voorstellingen vormden voor veel leerlingen een te hoge drempel. Hiermee kwamen we op het idee van de vouchers, die leerlingen konden inwisselen bij de kassa’s van culturele instellingen, en dat bleek een gouden greep. De vouchers gaven het vak aanzien. De leerlingen zagen: cultuur moet wel wat waard zijn, want het is niet gratis. Cultuurbezoek gaf het vak bovendien iets vrolijks, het was niet alleen maar kommer en kwel.”

NEVENEFFECT

“Natuurlijk moesten we die vouchers ook beschikbaar stellen aan CKV-leerlingen in het vmbo. Maar omdat we hier te maken hadden met jongere leerlingen, lieten we de vouchers via de docent lopen. Ook hebben we hier meer begeleiding van steunfunctie-instellingen rond de scholen gezocht. Zij moesten ervoor zorgen dat de culturele instellingen een klassikaal aanbod ontwikkelden. Dat gaf hen weer een heel nieuwe rol. Inmiddels worden zij beschouwd als belangrijke partners van Cultuur en School.

Het was overigens niet zo dat we via

de vouchers alleen de hoge cultuur wilden promoten. Wij hoorden bij de rekkelijken. Wij vonden het bovendien als ministerie moeilijk om daar algemene uitspraken over te doen. Hier lag en ligt dus nog altijd een rol voor de docent: hij moet zijn leerlingen adviseren en kijken wat bij ze past. We verbonden aan de vouchers wel een bepaalde kwaliteitstoets, je kunt ze niet inwisselen voor een glas bier. Tegelijkertijd wilden we de keuzevrijheid zo min mogelijk beperken. De leerlingen mogen met hun vouchers dus ook naar de film. En dan komen ze erachter: hee, film is ook cultuur. De vouchers hadden bovendien een onbedoeld neveneffect: de culturele instellingen merkten via hun kassa dat er een heel nieuwe doelgroep binnen kwam. En dat motiveerde veel instellingen om nieuw aanbod te ontwikkelen. Inmiddels is het zelfs zo dat het vreemd is als je als culturele instelling niets doet aan cultuureducatie.”

VERWACHTINGEN OVERTROFFEN

“Het is steeds onze ambitie geweest om een doorlopende leerlijn neer te zetten. Daarom moesten we goed nadenken hoe we het basisonderwijs bij Cultuur en School konden betrekken, dat overigens al flink aan de weg timmerde met onder andere de Kunstmenu’s. Bovendien konden scholen voor primair onderwijs een apart schoolbudget voor cultuureducatie aanvragen, waardoor cultuureducatie hier echt een vlucht heeft genomen. Met als gevolg dat er een groot gat ontstond tussen het primair onderwijs en de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Dat gat hebben we proberen te dichten door ook vouchers voor de onderbouw beschikbaar te stellen. Al met al zijn mijn persoonlijke verwachtingen overtroffen. Ook die van

anderen, want helemaal in het begin waren er ook instellingen, waaronder de Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad, die heel gereserveerd waren over onze aanpak. Cultuur en School wordt intussen goed gedragen door een heel netwerk van lagere overheden, scholen en culturele instellingen. Er zijn goed gemotiveerde jonge krachten die de fakkel brandend houden, omdat ze door de culturele instellingen serieus worden genomen. Dat hadden we niet durven dromen.”

TRIAL AND ERROR

“Maar terug filmend moet ik zeggen dat we Cultuur en School met wel erg veel *trial and error* en pragmatisme vorm hebben gegeven. De inhoudelijke ontwikkeling heeft daaronder te lijden gehad, vooral in het primair onderwijs. Ook had ik achteraf gezien wel meer geld, energie en verbeeldingskracht willen losmaken op de verbinding tussen de *high art culture* en de demografie in de grote stad. Er is daar geen verbinding tussen de geheel witte culturele instellingen en de gekleurde bevolkingsgroepen. Juist Cultuur en School kan daarin een voortrekkersrol spelen. Het is vaak de enige confrontatie met de officiële kunst en cultuur die veel allochtone leerlingen hebben. Ik zeg nadrukkelijk *high art culture*, omdat de symbolische werking die daarvan uitgaat twintigduizend keer zo groot is als wanneer je een speciaal aanbod in elkaar frutselt dat binnen de kunstwereld niet serieus wordt genomen. De instellingen hoeven zichzelf niet te zien als welzijnswerkers, maar ze kunnen echt wel wat meer doen om de volle breedte van de stad te bereiken. Te beginnen bij het onderwijs.”

Janny Weender van Vensterwijkschool de Heerdstee:

“Cultuur is hier even gewoon als taal en rekenen”

Basisschool De Heerdstee maakt deel uit van de Groningse vensterwijk Beijum. De school werkt nauw samen met de andere basisscholen en diverse instellingen uit de wijk. Er is een culturele leerlijn opgezet en de binnen- en buitenschoolse activiteiten sluiten op elkaar aan.

De Heerdstee ziet er van buiten tamelijk doorsnee uit. Eenmaal binnen is er echter een enorme hoeveelheid kleur en kunstwerken. Aan de muren hangen klassentekeningen en kunstwerken die leerlingen samen met kunstenaars maakten. De wanden van de gymzaal zijn onder handen genomen door een kunstenaar. En een creatieve moeder vernieuwt elke twee maanden de raamversieringen.

Het is duidelijk: cultuur heeft binnen deze school een prominente plaats. “Wij willen kinderen graag de kans geven om met alle facetten van cultuur in aanraking te komen”, vertelt cultuurcoördinator Janny Weender. “Het draait op school niet alleen om cognitieve zaken.” Dat was ook de reden waarom De Heerdstee in 1999 cultuur een structurelere plaats wilde geven. Met steun van onderwijsbegeleidingsdienst ABCG stelde de school een cultuurvisie en -plan op. Voor elke kunstdiscipline - beeldend, dans, muziek, media, drama en literatuur - werd een leerlijn ontwikkeld en een methode gekozen. Een meerjarenplanning voorziet in een verdeling van kunstdisciplines over de kleuter-, midden- en bovenbouw. Jaarlijks gaat elke

bouw aan de slag met twee disciplines.

“Cultuur is hier nu even gewoon als taal en rekenen”, zegt Weender.

Daarbij maakt de school veelvuldig gebruik van gastdocenten. Dankzij bemiddeling door het kunstencentrum Loket 2-22 is de school verzekerd van didactisch goed onderlegde mensen. “Vroeger haalde je wel eens voor een prikkie een goochelaar binnen en dan dacht je: wat heb ik nu toch in mijn klas? Nu krijgen we veel meer specialismen en kwaliteit binnen.”

LAAGDREMPELIG

Groningen was een van eerste gemeenten met brede scholen ofwel, vensterscholen. Binnen een vensterschool bevinden zich ook andere instellingen, zoals een peuterspeelzaal, kinderopvang en een sociaal verpleegkundige. In 2002 wees de gemeente Beijum aan als vensterwijk. Omdat de wijk een multifunctioneel gebouw ontbeerde, is gekozen voor een netwerkorganisatie: de samenwerkende instellingen delen expertise en diensten.

Bijzonder is dat alle zeven basisscholen uit de wijk aangesloten zijn bij dit netwerk.

Bovendien ontwikkelen de scholen een gezamenlijk beleid voor culturele vorming. Weender is als vensterwijkcultuurcoördinator trekker van dit project, *Cultuur uit het Venster*. Net als De Heerdstee werken alle basisscholen aan een cultuurvisie en -plan. Een belangrijke pijler binnen de vensterscholen is verder de afstemming tussen binnen- en buitenschoolse activiteiten. Weender heeft nauw contact met de buitenschoolse coördinator. "We proberen dat wat binnen de klas gebeurt een vervolg na school te geven. Leerlingen die enthousiast zijn geraakt over een gastles popmuziek, kunnen na school de cursus Samen in een band volgen." Het gaat om korte, betaalbare cursussen dichtbij huis. Die cursussen vinden steeds vaker, behalve in een buurtcentrum, ook in een van de scholen plaats. "Voorheen vonden scholen dat lastig en ingewikkeld, maar nu niet meer. Want waarom zou je je gebouw niet hiervoor openstellen?"

KINDERKOOR

Tijdens een rondleiding door de school toont Weender vol trots een grote plaat waarop de geschiedenis van de wijk Beijum in tekeningen is verbeeld. Van wierd via borg tot en met de inmiddels allang gesloopte 19-eeuwse steenfabriek. De vertelplaat is gemaakt door een beeldend kunstenaar in opdracht van de vensterwijkscholen, als onderdeel van het project *Erfgoed à la Carte*. Hang die plaat voor de klas, vertel de verhalen en de kinderen hangen aan je lippen, zegt Weender. Verder laat de school zich inspireren en helpen door enthousiaste ouders en wijkbewoners die veel weten over de geschiedenis van de wijk. "Maak gebruik van mensen en instellingen uit de buurt, of het nu om hulpverlening, sport of cultuur gaat. Ook dat is een belangrijke pijler. Dat komt allereerst het kind ten goede, maar ook ons als school. Voorheen functioneerden we als aparte eilandjes, nu profiteren we van elkaar. Zo ging vorige week onze hele middenbouw naar

een andere school, omdat daar een goede muziekdocent les kwam geven." Weender prijst zich verder gelukkig met de hulp van de ouders. Er is bijvoorbeeld een moeder die conservatorium heeft gedaan en die op school een kinderkoor opzette. Een andere moeder geeft na schooltijd blokfluitles. Er is een ouderband die bij schoolfeesten en -vieringen muziek maakt en soms exposeren ouders in de school.

SUBSIDIE

Enthousiasme, hoe belangrijk ook, is niet voldoende. Wil je werk maken van cultuur, dan moet je er als school ook tijd en geld voor vrijmaken. De gastdocenten betaalt de school voornamelijk met subsidie, voorheen gemeentelijke, en tegenwoordig uit de *Regeling Versterking Cultuureducatie PO*. De taakuren van Weender zijn de eerste drie jaar betaald uit gemeentesubsidie plus een bijdrage van de gezamenlijke basisscholen. Dit vierde jaar is er nog subsidie uit het Europese ESF-fonds, maar vanaf volgend schooljaar moeten de scholen dit geld zelf ophoesten. Hoe dat moet, weet Weender nog niet. "Maar de directie heeft al wel gezegd dat ze mijn functie hoe dan ook in stand wil houden. Gelukkig, want het zou zonde zijn als alles uit elkaar valt."

BREDE SCHOLEN IN OPMARS

Een brede school is een netwerk van onderwijs en andere voorzieningen voor kinderen en ouders, zoals opvang, zorg, welzijn, cultuur en sport. De eerste brede scholen kwamen in 1995 in Groningen en Rotterdam. In 2005 waren er al 600 brede scholen en de prognose is dat dit aantal in 2010 is verdubbeld. Aanvankelijk vervulden de brede scholen - ook wel vensterscholen, openwijkscholen, community school of horizonscholen geheten - vooral een functie binnen het onderwijsachterstandenbeleid: gemeenten stimuleerden de brede scholen vooral in sociaal zwakke wijken. Inmiddels is die inzet diverser geworden. Ontwikkelingen als de verlengde schooldag en de plicht voor scholen, sinds 2007, om voor buitenschoolse opvang te zorgen, stimuleren een samenhangend aanbod van onderwijs, opvang en vrijetijdsbesteding. Sinds september 2007 heeft Cultuur en School bovendien een aparte subsidie voor brede scholen die de rol van cultuur in hun onderwijs willen ontwikkelen en uitbreiden.

Kiran Gulraj, leerling groep 8 van basisschool de Heerdstee in Groningen.

“Als ik genoeg geld had, zou ik De Bezieling, een boot aan de Amstel bouwen, waar het de hele dag bruist van de opera-, ballet- en muziek/theateractiviteiten voor jong en oud.”

Margriet Prinssen, hoofd Educatie van Het Muziektheater in Amsterdam

Bij de start in 1997 waren er drie terreinen waar Cultuur en School winst op wilde boeken: gebruik van cultureel erfgoed in het onderwijs, initiatieven die bijdragen aan respect voor elkaars culturele achtergrond, meer aandacht voor cultuur in mavo, vbo en bve.

Anno 2007 zijn de speerpunten: het verbeteren van de verbinding met maatschappelijke thema's, het bevorderen van actieve participatie van jongeren en het verbeteren van de kwaliteit van cultuur-educatie.

J. ter Veer (1998). *Bulletin Cultuur & School*, 1(1)4. M.J.A. van der Hoeven (2006). Voortgangsrapportage cultuur en school. 18 september 2006.

Harrie Swinkels

Als directeur van de Regionale Steunfunctie in Zeist stuurde Harrie Swinkels verschillende malen ingezonden brieven naar het *Bulletin* waarin hij stelde dat de rol van steunfunctie-instellingen binnen het project Cultuur en School te weinig aan bod kwam. Momenteel is hij directeur van Centrum voor de Kunsten, FluXus in Zaanstad.

De steunfunctie vogelvrij?

Zeven jaar geleden ageerde ik in *Bulletin Cultuur & School* tegen de stelling dat de steunfunctie overbodig zou zijn, omdat scholen en instellingen samen best dingen kunnen regelen. Zowel toen als nu gebeurt dat ook, wij bestaan nog onverminderd. Veel van onze kernactiviteiten doen we nog steeds, zoals de organisatie van kunstmenu's, scholing van leerkrachten en inhoudelijke ondersteuning van de kunstvakken. De vraag is groot, omdat we werk uit handen nemen en diensten aanbieden die een school zelf moeilijk kan realiseren.

Onder invloed van de beleidsimpulsen zijn er ook nieuwe taken bijgekomen. De adviesfunctie voor het basisonderwijs en de activiteiten in het voortgezet onderwijs zijn sterk uitgebreid. Ook de omgeving waarin wij werken is niet meer dezelfde. De stimuleringsregelingen en de nieuwe subsidiestromen hebben geleid tot een steeds groter aantal aanbieders op de cultuureducatieve onderwijsmarkt. Het resultaat is een wirwar van veelal eenmalig uitgevoerde projecten. Hoe vaak is het wiel opnieuw uitgevonden? Hoeveel ervaringen zullen hun weg gevonden hebben naar anderen? Onherroepelijk doemt bij mij de vraag op of, en zo ja, welk beleid hier toch achter zit.

De bemiddelende rol van de steunfunctie is herhaaldelijk ter sprake gekomen. Moet de steunfunctie voor de afzet van de aanbieders zorgen? Is dat strijdig met de adviesfunctie naar scholen? Hoe past bemiddeling bij andere gesubsidieerde taken? Elke partij heeft in deze discussie uiteenlopende, door eigenbelang gekleurde meningen, waardoor we de laatste jaren niet veel verder zijn gekomen. Ik wijt dat aan een beleidsvacuüm. We zijn het allemaal hartgrondig eens over het belang van cultuureducatie en participatie, maar de uitwerking is even divers als er beleidsniveaus zijn. Een steunfunctie krijgt te maken met rijks-, provinciaal-, en gemeentelijk beleid en met het beleid van schoolbestuur en schooldirectie. Elke bestuurslaag trekt aan eigen touwtjes met eigen ideeën.

In dit beleidsvacuüm was het erg gemakkelijk om de ene steunfunctie te halveren, een andere te versterken, weer elders te centraliseren of juist te decentraliseren. Zie hier onze vogelvrije positie! Cultuur en School is een stimuleringsbeleid (geweest). We moeten nu de durf hebben om te kiezen voor een 'overallvisie'. Ik pleit ervoor dat elk kind zich -in het onderwijs- gedurende langere tijd, onder professionele begeleiding moet kunnen ontwikkelen in een van de kunstvakken. Dat kan als alle beleidsinstanties, van het rijk tot de school, hun beleid en middelen op elkaar afstemmen. De steunfunctie is nog altijd een bestaande infrastructuur die de opdracht kan krijgen om scholen, instellingen, financiën en expertise bij elkaar te brengen om dit doel te realiseren. Laten we het gewoon doen: elke leerling op school, enkele jaren goed onderwijs in een kunstvak! Werkzaam in de binnen- en buitenschoolse kunsteducatie, weet ik één ding zeker: de ontwikkeling die kinderen in de buitenschoolse kunsteducatie meemaken, mag je niemand onthouden. Ik heb minister Plasterk aan mijn zijde, die in zijn *Hoofdlijnen Cultuurbeleid* schrijft: "Iedere jongere tot 18 jaar dient actief of passief vertrouwd te raken met één of meer kunstvormen." Maar, minister, pak het wel goed aan! Uw 10-puntenplan beoogt veel, maar niet bovengenoemde doelstelling. Kom eens praten. Er is nog voldoende tijd voor een correctie.

Harrie Swinkels

“De eerste keer dat we door het hele museum heen gingen, hield ik nog niet zo van kunst. We deden niet serieus. We moesten lachen om een vrouw met een blote tiet! Nu ken ik het verhaal erachter en dat is veel leuker.”

Kirsten Bootsma, leerling uit groep 7 van de Albertine Agnesschool te Leeuwarden

Jacquelien Vroemen, Landschap Erfgoed Utrecht:

“In het begin moesten we scholen over de streep trekken, nu komen ze uit zichzelf”

Tien jaar na dato is het niet meer voor te stellen dat erfgoededucatie eigenlijk nauwelijks bestond bij de start van Cultuur en School. Hiske Land en Jacquelien Vroemen maakten beiden de ontwikkeling van erfgoed-educatie mee vanuit Landschap Erfgoed Utrecht (voorheen Erfgoedhuis Utrecht).

“Begin jaren negentig bestond het begrip cultureel erfgoed nog niet eens”, vertelt Hiske Land. “Veel musea wilden wel iets met de scholen, maar het was erg moeilijk om dat voor elkaar te krijgen. Ik was destijds museumconsulent, dus besloten wij als Federatie Stichts Cultureel Erfgoed (later Erfgoedhuis Utrecht) een project te verzinnen. We hadden er zelfs subsidie van de provincie voor. Maar dat is toen nauwelijks opgepakt. We waren er echt te vroeg mee.”

De ommekeer kwam in de zomer van 1996. “De Provincie Utrecht nam toen een principiële beslissing: wij mochten een deel van de uitvoering van het stimuleringstraject Cultuur en School op ons nemen. Het Erfgoedhuis besloot in overleg met de provincie, gezien de achterstand op het gebied van erfgoed, tot een integrale aanpak van het onderwijs: van

primair onderwijs tot en met volwasseneneducatie bij de ROC’s. De insteek was om een zo breed mogelijke spreiding van structureel aanbod in samenwerking met verschillende culturele instellingen in de regio te realiseren dat aansloot bij de wensen en mogelijkheden van het onderwijs.”

Land besloot eerst bij de scholen te gaan vragen waar zij behoefte aan hadden. “Daaruit kwamen heel duidelijke richtlijnen naar voren van waaruit tot op heden de projecten worden opgezet. Die luiden onder meer: het onderwijs praat altijd mee bij de ontwikkeling van een project. Daarnaast willen scholen geen grote, maar kleine projecten. Bovendien moet het materiaal lesstof vervangen en moeten de projecten aansluiten bij de leefomgeving en –wereld van de leerlingen. Ik ben heel blij dat ik van de provincie

destijds de ruimte heb gekregen om eerst onderzoek te doen. Dat heeft ons echt een voorsprong gegeven.”

JET EN JAN

Het Erfgoedhuis Utrecht besloot naar aanleiding van de onderzoeksresultaten een project te ontwikkelen voor groep 5 dat goed vertaalbaar zou zijn naar andere regio's. Dat werd *Op stap met Jet en Jan. Jong in 1910*. Daarin vertelt de leerkracht eerst een verhaal in de klas over twee leeftijdgenoten die in de woonplaats van de leerlingen leefden rond 1910. Het verhaal is in dit project de rode draad dat alle onderdelen op een logische manier met elkaar verbindt. In de klas wordt een eenvoudige tijdbalk opgehangen, waaraan foto's van een aantal generaties 'familie van Jet en Jan' worden gehangen. Leerlingen mogen zelf ook foto's mee van huis nemen. Ze doen verschillende opdrachten, zoals het tekenen van de kleding van Jet en Jan. Hoogtepunt is als ze daarna in een plaatselijk museum of in de klas activiteiten doen als koffie malen, zeep kloppen en met een griffel op een leetje schrijven. Aan het eind van het eerste deel van het verhaal vindt Jet een zilveren gulden. De kinderen gaan uitrekenen wat je daar in die tijd voor kon kopen en maken zelf een opstel waarin Jet hierover door fantaseert.

Land: "Het voordeel van dat project is dat het gemaakt is in overleg met de scholen en vanuit hun doelen, zoals werken met authentieke bronnen. Leerkrachten kunnen bij elke stap zien wat ermee wordt afgedekt. Daarnaast is het een stramien dat overal inzetbaar is. De namen en locaties worden per regio veranderd. Leerkrachten zien dat het rendement hoger is dan van een gewone methode, leerlingen zijn veel gemotiveerder." Het project is vakoverstijgend. Geschiedenis en aardrijkskunde, maar ook rekenen en

taal komen aan bod. Het project loopt inmiddels op 22 plaatsen in Utrecht en is door zeven provincies overgenomen.

OMSLAG OP SCHOLEN

Land werkt inmiddels als zelfstandig adviseur op het gebied van erfgoed. Ze merkt dat er veel is gebeurd de afgelopen jaren. "Maar je moet met name de scholen voor voortgezet onderwijs actief blijven benaderen. Als je niet elk jaar even belt, verwatert het. Terwijl ze allemaal enthousiast zijn."

Jacqueline Vroemen, die materiaal ontwikkelt bij Landschap Erfgoed Utrecht (de nieuwe naam van Erfgoedhuis Utrecht), heeft dezelfde ervaring. Maar volgens haar is er wel duidelijk sprake van een omslag. "Daar waar we scholen in het begin nog over de streep moesten trekken, komen er nu steeds meer uit zichzelf naar ons toe."

Volgens Vroemen is dat ook niet vreemd. "Omgevingseducatie is belangrijk, omdat het de directe omgeving van de kinderen betekenis geeft en hen daardoor helpt te wortelen. Maar het maken van erfgoedprojecten is behoorlijk arbeidsintensief, omdat ze altijd op maat worden gemaakt voor de eigen omgeving van de school. Dat is heel anders dan met kunsteducatie. Als je een kunstmenu ontwikkelt, kunnen verschillende scholen in een gemeente daar zonder problemen aan meedoen."

LESSTOFVERVANGEND

En er is nog een belangrijk verschil met de kunsteducatie. Erfgoededucatie sluit aan op vakvakken als geschiedenis en aardrijkskunde. "Het is lesstofvervangend, wij gebruiken erfgoed vooral als middel, om de onderwijsdoelen te halen. Elke geschiedenismethode behandelt bijvoorbeeld de middeleeuwse stad, waarbij als voorbeeld dan een bekende stad als Carcassonne wordt gebruikt.

Wilco van Doorn, 3e jaars vmbo-leerling
op de Scholengemeenschap Maarsbergen.

Terwijl bij heel veel leerlingen in de buurt ook middeleeuwse overblijfselen zijn. Het beklift echt beter en je enthousiasmeert ze meer als je ze de stof op die manier aanbiedt. Kunsteducatie is meer een doel op zich, het gaat eerder over de beleving en de eigen mening van de leerlingen over kunst.”

VEEL BEREIKT

Een grote meerderheid van de scholen in de regio Utrecht doet inmiddels aan erfgoededucatie. Nu is het dus zaak om ervoor te zorgen dat de aandacht voor erfgoed structureel wordt. Vroemen: “Daarom hebben we nu een doorlopende leerlijn erfgoededucatie ontwikkeld voor het basisonderwijs. Daarin zijn projecten als *Op stap met Jet en Jan* ingepast, er is nu voor elke groep een erfgoedproject. We hebben in het verleden alle methoden geanalyseerd, zodat we precies weten wat in welk jaar wordt behandeld. Daardoor weten we hoe we moeten aansluiten bij de scholen. En we overleggen ook veel met ze en testen lessen uit. Deze erfgoedlijn sluit aan bij het domein *Oriëntatie op jezelf en de wereld* en wordt telkens aangepast aan de lokale situatie. Leerlingen maken op een steeds hoger niveau kennis met erfgoed. Van een koffer met voorwerpen in groep 1 en 2 tot industrieel erfgoed in de eigen omgeving in groep 8. De eerste aanvragen voor deze doorlopende leerlijn zijn nu binnen. Wij gaan ze nu vertalen naar de lokale situaties.”

GECOMPLICEERD

De volgende stap is om ook zo’n leerlijn voor het voortgezet onderwijs te maken. “Dit is echter veel gecompliceerder”, vertelt Vroemen. “Je hebt natuurlijk te maken met verschillende niveaus: vmbo, havo en vwo. En bovendien is het vanwege de roosters voor veel scholen in het voortgezet onderwijs moeilijk om vakoverstijgend

te werken. Daarom willen wij graag met andere erfgoedhuizen en Erfgoed Nederland om de tafel gaan zitten om samen een zo goed mogelijke leerlijn op te zetten.”

Plannen genoeg dus. Beide dames zijn in elk geval blij over wat er tot nu toe bereikt is. Land: “Alleen al het feit dat erfgoededucatie als een van de belangrijke thema’s in tien jaar Cultuur en School wordt gezien, maakt dat ik vind dat we heel tevreden mogen zijn.”

ERFGOEDEDUCATIE

Bij de start van Cultuur en School in 1997 was gebruik van cultureel erfgoed in het onderwijs een van de drie prioriteiten. In hetzelfde jaar werd door het Ministerie van OCW het bureau Erfgoed Actueel, nu Erfgoed Nederland, in het leven geroepen. Dat had als doel het gebruik van het cultureel erfgoed in het onderwijs te stimuleren. Erfgoed Nederland werkt nauw samen met onder andere de provinciale erfgoedhuizen, die contacten leggen tussen erfgoed- en onderwijsinstellingen en lesmateriaal ontwikkelen.

“Hup, naar hier, snel weer daarheen. We hebben een opgejaagd bestaan en de waarde van cultuur-educatie zie ik dan ook in het eens stilstaan. Genieten van beelden of drama door ernaar te kijken, het mee te maken en door het zelf te (leren) maken of doen. Daarom ga ik als leerkracht zeker aandacht aan cultuur besteden.”

Anja van Alten, in 2007, 2e jaars student Fontys PABO Tilburg

Ank Bullens, directeur van basisschool Fatima in Tilburg:

“Als we kinderen weten te bezielen, heb ik mijn doel bereikt”

“Het Ministerie van OCW startte in 2001 samen met de Stichting PodiumKunstWerk (PKW) en Stichting Schepende Kunstenaars (SSK) het pilotproject Kunstenaars in de Klas. Zo kon het takenpakket van de overbelaste leerkracht worden verlicht en het kunstonderwijs een impuls krijgen. “Kunstenaars kunnen en durven dingen anders aan te pakken.”

“Al voordat ik met *Beroepskunstenaars in de Klas* in aanraking kwam, wilde ik iets met kinderen doen”, vertelt kunstenaar Ineke van Doorn. Zij studeerde grafiek aan de kunstacademie St. Joost in Breda en is Bik’er van het eerste uur. “Kinderen nemen op zo’n bijzondere manier waar. Maar als je kijkt naar volwassenen, denk je: waar is die open blik gebleven? Mijn ideaal is om kinderen een hechtere verbinding te geven met de creatieve bron die in hen zit. Dat maakt het leven leuker en geeft hen instrumenten in handen om problemen en hindernissen in hun latere leven op andere manieren aan te pakken.”

Van Doorn nam deel aan het project *Beroepskunstenaars in de Klas* (Bik) in Tilburg, dat in 2002 van start ging, waarbij kunstenaars een tweejarige opleiding tot kunstvakdocent krijgen. “Bij dit project

grepen verschillende dingen in elkaar. Scholen hadden behoefte aan beter cultuuronderwijs, want op veel plaatsen was de oude vakleerkracht wegbezuinigd. En voor gewone leerkrachten bleek het geven van cultuuronderwijs geen eenvoudige opdracht. Tegelijkertijd was er een grote groep kunstenaars die moeite had in hun eigen levensonderhoud te voorzien. Door dit project werden de verschillende groepen aan elkaar gekoppeld.”

ANDERE TAAL

Een belangrijk aandachtspunt tijdens de opleiding was het maken van de vertaalslag van kunst naar onderwijs. Van Doorn: “Ik heb zelf de vrije richting gedaan aan de kunstacademie. Ik ben dus alleen opgeleid voor mijn vak, niet om les te geven. Tijdens de Bik-opleiding kregen

we lessen didactiek, waarbij je leert hoe je een les moet geven, en pedagogiek, waarbij je kennis krijgt over de ontwikkeling van een kind. Maar het belangrijkste is dat je de taal van het onderwijs leert spreken.” Want dat het onderwijs en de kunstwereld een geheel andere taal spreken, dat is Van Doorn de afgelopen jaren wel duidelijk geworden. “Leerkrachten moeten tijdens een dag ontzettend veel doen, ze denken daarom in uurtjes. In het onderwijs heb je te maken met leerdoelen die je binnen een bepaalde tijd moet halen. Maar ik ben helemaal niet bezig met tijd, ik probeer leerlingen te bezielen. Als ik maar een uurtje de tijd heb voor een klas, ondervind ik een rem op wat ik wil doorgeven. Dan moet ik inleveren op mijn ideaal.”

Ook merkte Van Doorn op dat de lessen tekenen en handvaardigheid op de basisschool vooral in het teken staan van het aanleren van allerlei vaardigheden. “Een leerkracht kijkt bijvoorbeeld heel anders naar een handvaardigheidles dan wij. Stel, een kind krijgt een opdracht waarbij het iets moet uitknippen. Wij kijken dan naar wat een leerling maakt en hoe het werkproces verloopt, maar de docent kijkt vooral of het kind al kan knippen. Want dat zegt iets over zijn motorische ontwikkeling. Het is heel belangrijk om dat van elkaar te weten. Ook zijn kunst en cultuur gebaat bij veel vrijheid, maar in de ogen van de leerkracht is het dan juist een chaos in de klas.”

ZWEVEND KONING

Van Doorn merkt ook dat leerkrachten moeite hebben met het wezen van het creatieve proces. “Cultuureducatie is een associatief proces, je kunt heen en weer springen. Dat is heel lastig voor leerkrachten, want zij zijn juist heel sterk in het lineaire proces. Ook hebben leerkrachten de neiging om het werk van kinderen te beoordelen vanuit algemeen

heersende normen. Een koning die door de lucht zweeft, dat hoort niet. Dat is fout, doe maar opnieuw. Maar ik zeg dan tegen zo’n leerling dat zijn tekening goed is. En vraag hem vervolgens wat er allemaal onder de koning gebeurt. Dan tekent zo’n kind nog een hele wereld onder de grond. Als je laat blijken dat het goed is wat een leerling doet, dan stralen ze helemaal en krijgen ze veel meer zelfvertrouwen. Als je het creatieve proces vrijlaat, gebeuren er dingen waar je steil van achterover slaat.”

STRAKKE INSTRUCTIES

Van Doorn geeft naast lessen aan leerlingen ook trainingen aan docenten. Zo kregen de leerkrachten van basisschool Fatima in Tilburg les in tekenen en handvaardigheid. Directeur Ank Bullens: “Wij waren als school nooit zo cultuurminded. Teken en handvaardigheid stonden nogal op een laag pitje. Het werd wel gedaan, maar eigenlijk wisten we niet zo goed wat we ermee moesten.” Via het Bureau CIST (Cultuur In School Tilburg) kwam de school in aanraking met de Bik’ers. Bullens: “Wij wilden graag zelf les krijgen, omdat we het belangrijk vinden om deze kennis in huis te halen. We wilden ervaren hoe het is om met verschillende materialen te werken en hoe je zo’n les het beste kunt voorbereiden.” De lessen van de Bik’ers waren een echte eyeopener, zegt Bullens. “Tijdens de eerste les werden we verdeeld in twee groepen. De ene groep leerkrachten moest werken volgens strakke instructies, de andere kreeg veel vrijheid. Bij de eerste groep leidde dat tot heel krampachtige resultaten, terwijl de andere groep met de opdracht aan de haal was gegaan. Daarmee wilden de Bik’ers laten zien dat je stijl van lesgeven veel invloed heeft op het werk van de leerlingen.”

Romy Wouters, leerling groep 3
van de basisschool Fatima in Tilburg.

We merken dat we de taal- en rekenlessen niet meer laten uitlopen ten koste van de teken- en handvaardigheidslessen. Vroeger werd er nog wel eens een kwartiertje van de tekenles afgesnoept, als de leerlingen nog niet klaar waren met hun sommen. Dat doen we nu niet meer. We zien meer de waarde van cultuureducatie. In de theorie van de meervoudige intelligentie, die we hier op school aanhangen, wordt creatieve intelligentie immers beschouwd als één van de intelligenties van kinderen. Verder werken we nu met heel andere materialen dan vroeger, bijvoorbeeld met touw, ijzerdraad en schildersplakband. Je leert heel anders kijken naar materialen en wat je ermee kunt doen.”

KLEINE TENTOONSTELLING

Ook hebben de leerkrachten nu meer oog gekregen voor de manier van presentatie. Bullens: “Vroeger was het vaak: zet jullie werkjes maar in de vensterbank. Nu leggen we de werkjes bijvoorbeeld op een tafel met daaronder een velours doek. Dan heb je al een kleine tentoonstelling.”

Bullens merkt dat de lessen van de Bik'ers echt voortleven. “De teken- en handvaardigheidlessen zijn een niveau omhoog gegaan. Maar het heeft ook invloed op de andere lessen. Zo heeft een leerkracht uit groep 7 een geschiedenisles over de Azteken gepimpt met veel aandacht voor de kleding, huisvesting en gerechten van deze bevolkingsgroep. Dan gaat de stof echt voor de leerlingen leven en onthouden ze alles beter.”

Van Doorn ziet dat steeds meer scholen oog krijgen voor kunst en cultuur. “Zo vind ik het een heel goede ontwikkeling dat steeds meer leerkrachten zich laten bijscholen tot cultuurcoördinator. Zij kunnen de cultuurvraag van de school koppelen aan het aanbod. En vervolgens kunnen kunstenaars de vertaalslag

maken van de keuze van de school voor kunst en cultuur naar de onderwijspraktijk. Als we kinderen weten te bezielen, dan heb ik mijn doel bereikt.”

BEROEPSKUNSTENAARS IN DE KLAS

In 1999 startten de voorbereidingen voor het pilotproject *Kunstenaars in de klas* (Kik) in Enschede en Tilburg. Met dit project kregen kunstenaars die gebruik maakten van de WIK een inkomensversterking én de mogelijkheid om een beroepskwalificatie te halen. Daarnaast was het project een manier om het takenpakket van de overbelaste leerkrachten te verlichten. Met de ervaringen van de pilot ging in 2002 *Beroepskunstenaars in de klas* (Bik) van start, een gezamenlijk initiatief van het Ministerie van OCW en Kunstenaars & Co. Kunstenaars volgen een eenjarige opleiding waarbij ze pedagogisch-didactische bagage krijgen om kunstprojecten voor basisscholen te ontwikkelen en uit te voeren. Inmiddels behaalden 555 kunstenaars het Bik-certificaat.

“Bij cultuur denk ik aan
klompen, molens, hutspot.”

Jesse Hamers uit de 1e klas vmbo-t/havo van de Christelijke
Scholengemeenschap Walcheren, vestiging Vlissingen

Bij de start van Cultuur en School in 1997 was er per jaar bijna 8 miljoen gulden beschikbaar waarvan 60% door het Ministerie van OCW en 40% door convenantpartners werd betaald. De afgelopen jaren heeft het kabinet structureel extra geïnvesteerd in cultuureducatie, oplopend tot een extra bedrag van 4 miljoen euro in 2004 tot 22 miljoen euro in 2007, zodat het totale rijksbudget voor Cultuur en School ruim 30 miljoen euro is.

J. ter Veer (1998). *Bulletin Cultuur & School*, 1(1)4. M.J.A. van der Hoeven (2006). Voortgangsrapportage cultuur en school. 18 september 2006.

Eveline Baud

Eveline Baud van het ROC Midden Nederland is al vanaf het begin van het project Cultuur en School actief op het gebied van cultuureducatie. Zij heeft als een van de eersten een talentenjacht tussen de diverse opleidingen van haar ROC opgezet. In die hoedanigheid is zij herhaalde malen geïnterviewd voor *Bulletin Cultuur & School*.

Trots op de ROC's

Dit is een open brief aan het Ministerie van OCW en aan het management van de ROC's. Want wat moet een klein aantal mensen tot grote hoogte stijgen om iets voor elkaar te krijgen. Wel met succes, de kunstinstellingen komen graag op het ROC, de kunstenaars waarderen de studenten en last but not least: de studenten waarderen het kunstaanbod dat hen verplicht wordt voorgeschoteld. Ik wil deze column opdragen aan mijn soortgenoten op alle andere ROC's en hoop dat ik ook hun gedachten verwoord.

Cultuur en School is heel belangrijk geweest voor het ROC Midden Nederland (MN). Ten eerste sloot het aan bij wat belangrijk is voor het ROC, namelijk kunst promoten voor zelfontplooiing en om sociale cohesie te bevorderen. Ten tweede is het heel prettig om aan je eigen baas te kunnen vertellen dat het ministerie achter je plannen staat. Deze steun gaf intern weer mogelijkheden tot support. Zoals de regeling nu is opgegaan in de 'Innovatiebox' is het geld veel te weinig geormerkt. Ik pleit voor een nieuwe regeling speciaal voor de ROC's.

De ROC's bieden middelbare beroepsopleidingen en educatietrajecten voor iedereen vanaf 16 jaar. De opleidingen hebben geen verplicht onderdeel in de kunst- en cultuurrichting. Over het algemeen gaan de studenten van het ROC niet naar het theater, museum, concertzaal etc. Wel hebben ze heel veel culturele bagage vanuit alle delen van de wereld.

Het mooie is dat er altijd wel ergens iemand is die een passie heeft voor kunst en cultuur, het nut ervan ziet voor de studenten, organisatietalent heeft en overtuigingskracht. Zo begon mijn collega Joke Brouwer tien jaar geleden op de afdeling Economie een theaterproject. Ik begon in 2001. Ik vond dat elk zichzelf respecterende school een kunst- en cultuurbeleid met de bijbehorende activiteiten zou moeten hebben. Als dramadocent bij de opleiding Zorg wist ik dat creativiteit onverwachte mogelijkheden bij jongeren kon stimuleren. Doordat ik in een projectgroep kwam waar je je eigen ambitieuze plannen mocht onderzoeken, kon ik mijn ideeën uitvoeren. De start was een driedaags cultuurfestival voor en door onze cursisten rondom het eerste lustrum van het ROC inclusief een ROC-brede talentenjacht. Dat was een groot succes, iemand uit het publiek sprak de legendarische woorden: "Dit had Van der Ploeg moeten zien." Op het podium stonden jongeren en ouderen, van VJ kunst tot Balinese dans en een publiek dat elke act respecteerde, de kracht van een ROC. De basis was gelegd, de opbouw moest nog beginnen. We gingen door met de jaarlijkse talentenjacht, voorstellingen, kunstdocenten in de klas, projecten met kunstinstellingen etc. Elk jaar kwam er weer wat bij. Nu tien jaar later heeft het ROC MN het leer/werkbedrijf Het Productiehuis, the learning Experience van waaruit de kunst & cultuuractiviteiten worden gecoördineerd.

Als ik terugkijk op tien jaar kunst en cultuur ben ik apetrots op wat de ROC's en natuurlijk in het bijzonder het ROC MN hebben bereikt. Vanaf die legendarische opmerking via heel veel mooie ervaringen is het ROC MN toe aan het ontwikkelen van een langetermijnvisie op het gebied van kunst en cultuur. Hopelijk zal het ministerie ons daarin blijven ondersteunen.

Eveline Baud

Wist u dat:

- er scenario's zijn om scholen voor primair onderwijs in te delen voor wat betreft hun ambitieniveau voor cultuureducatie?
- 50% van de scholen zichzelf indeelt in scenario 1, wat betekent dat de school ad hoc culturele activiteiten onderneemt, zonder samenhang met bestaande vakken?
- 18% van de scholen zichzelf indeelt in scenario 2, wat wil zeggen dat de school culturele activiteiten en projecten kiest die passen in het schoolprofiel en dat de school een cultuurbeleid en een langetermijnvisie heeft?
- 19% van de scholen zichzelf indeelt in scenario 3, wat inhoudt dat de school een brede leeromgeving biedt?

“Ik heb mijn doel pas behaald
als ik ooit zelf in de Heineken
Music Hall mag zingen!”

Merel Hasselo, leerling uit 6 vwo van het Coornhert Lyceum te Haarlem en in
haar vrije tijd ambassadeur van de Toneelschuur

Anne Bamford, onderzoeker:

“Cultuur en School staat zo stevig als een huis”

Hoe staat het met Cultuur en School anno 2007? Wat zijn de sterke pijlers onder het project en kunnen leerkrachten en leerlingen in de klas goed uit de voeten met cultuur-educatie? De Britse onderzoeker Anne Bamford, die in opdracht van het Ministerie van OCW een grootschalig onderzoek deed naar Cultuur en School, geeft haar visie.

“Het project Cultuur en School staat als een huis. Het is een wijdvertakt overheidsproject waarin het rijk succesvol samenwerkt met provincies en gemeenten om scholen en culturele instellingen steeds dichter bij elkaar te brengen. De netwerken die overal in het land zijn ontstaan, zie ik daarin als hét succesverhaal: die leggen de stevige link tussen onderwijs en cultuur. Maar uiteindelijk is de concrete leersituatie in de klas bepalend voor de vraag hoe effectief dit alles is. Dan gaat het om vragen als: hebben de leerkrachten affiniteit met kunsteducatie? Zijn ze hiervoor voldoende toegerust? En treffen de culturele activiteiten doel bij de leerlingen? Op dit gebied zou meer onderzoek gedaan moeten worden.”

LOSSE PUZZELSTUKJES

“De waarde van kunst is vooral intrinsiek. Je luistert naar muziek omdat je het

mooi vindt. Vervolgens doet die muziek van alles met je: je krijgt er energie van of het ontspant je, het maakt je vrolijk, bedroefd of het geeft je zelfvertrouwen. Maar je denkt niet: ‘Kom, ik zet eens een cd op want ik heb zin in zelfvertrouwen!’ Je voelt je aangetrokken tot kunst als de kwaliteit ervan hoog is, anders ga je je vervelen en wil je liever naar huis. Datzelfde geldt voor kunsteducatie. Als de kwaliteit van kunsteducatie onder de maat is, doet het meer kwaad dan goed. Dan kunnen leerlingen zelfs een levenslange aversie tegen kunst krijgen. Wereldwijd blijkt zo’n 25% van de culturele activiteiten voor kinderen beneden peil te zijn en ook in Nederland zijn er verbeteringen aan te brengen. Zo is er geen gebrek aan geschikt kunstaanbod, maar soms ontbreekt de samenhang in dit aanbod. Leerlingen krijgen een heleboel puzzelstukjes

aangereikt, maar ze kunnen daar nog geen samenhangend beeld van maken. Dan helpt het niet om ze steeds méér puzzelstukjes te geven. Ze moeten eerst leren om de verschillende culturele activiteiten met elkaar in verband te brengen. Ook leerkrachten zijn soms verward over het doel van kunsteducatie op school, zodat in de lessen allerlei doelstellingen door elkaar heen lopen. Het zou helpen om in het vervolg een scherper onderscheid te maken tussen kennis over de taal van kunst en thematisch werken met de inhoud van een kunstwerk. Je kunt leerlingen van alles leren over de talen waarin kunstenaars zich uitdrukken, de taal van theater, dans, muziek of beeldende kunst. En ze bijvoorbeeld ook uitleggen dat muziek, mode en design niet los staan van elkaar, maar dat daar juist een verband tussen is. Op een ander niveau kun je het dan aan de hand van verbindende thema's over de inhoud van kunstwerken hebben. Waar gaat het over? En wat betekent dat voor hen? Dat zijn stappen op weg naar samenhang in het geheel."

BETROKKENHEID OP SCHOOL

"Onderzoek naar de effecten van kunsteducatie is belangrijk. Zowel leerkrachten als medewerkers van culturele instellingen blijken behoefte te hebben aan onderzoek met harde feiten die duidelijkheid schep- pen over de vraag of de cultuuredu- catie het beoogde doel treft. Daar- naast zou je kunnen onderzoeken in hoeverre de verschillende activi- teiten op elkaar aansluiten en een samenhangend geheel vormen. Het is me opgevallen dat veel leerkrach- ten zich onzeker voelen over hun

rol in cultuureducatie. Vooral in het basisonderwijs is er behoefte aan bijscholing. Ik vind het dan ook van groot belang om de stimulerings- maatregelen op dit gebied langer door te laten lopen. Vooral de Cursus Interne Cultuurcoördinator en aandacht voor cultuur op de PABO's zijn essentieel. Niet alleen om leerkrachten meer culturele ba- gage mee te geven, maar ook om hen te helpen cultuur een stevige plek binnen de school te geven. Ook moet de overheid meer doen om schooldirecties en schoolbesturen te bereiken. Zij zijn nog lang niet altijd overtuigd van het belang van kunst en cultuur. Dan krijgen de leerkrachten hierin geen steun en daarvan zijn de leerlingen uiteinde- lijk de dupe.

Als je kinderen écht in het hart wilt raken, gaat het vooral om betrok- kenheid: luisteren naar kinderen, ze aanmoedigen en ze verder zélf aan het werk zetten. De juiste balans is te vinden in een combinatie van receptieve en actieve kunstbeoefe- ning.

De meest geschikte figuur om kinderen met kunst in aanraking te brengen blijft de eigen leerkracht. Die kent hen immers het beste en weet hoe je elke leerling persoonlijk kunt raken. Ideaal is een nauwe samenwerking tussen leerkrachten en kunstenaars, zoals het project *Beroepskunstenaars in de Klas*. De leerkracht beschikt over de didactische bagage om de creativi- teit tot ontwikkeling te brengen, een kunstenaar kan leerlingen de nodige vaardigheden aanleren."

GATEN OPVULLEN

"In het voortgezet onderwijs is de doorlopende leerlijn een punt van

zorg, die laat écht hiaten zien. Activiteiten op het gebied van kunst en cultuur worden vooral aangeboden in het eerste leerjaar en in de laatste twee leerjaren. Daartussen valt vaak een gat. Maar dit gat is goed op te vullen. Cultuureducatie hoeft niet altijd ingewikkeld te zijn, het mag ook eenvoudig. Door in de buurt van een school op zoek te gaan naar kleine musea, ateliers of werkplaatsen.

Of leerlingen te vragen om foto's te maken van plekken in de buurt die zij mooi vinden. Dat kan heel anders zijn dan het erfgoed dat tot 'de erkende kunst' hoort.

Je moet in cultuureducatie 'de kunstcanon' uitbreiden met juist die aspecten die jongeren aanspreken. Juist dán voelen ze zich betrokken bij cultuureducatie. Maar de belevingswereld van leerkrachten staat soms mijlenver af van die van tieners, zeker op het gebied van nieuwe media. Wat je allemaal kunt doen met je iPod, nieuwe software voor de computer, vormgeving en beeld: leerlingen zijn daarin veel vooruitstrevender dan leerkrachten. Maar er zijn ook veel goede voorbeelden te noemen van activiteiten die naadloos aansluiten bij de belevingswereld van de jongeren. Zo was ik te gast in een muziekschool in Rotterdam, waar jongeren van allerlei culturen bezig waren met rap en streetdance. Het was stampvol en het zinderde van energie! Ik heb geweldige voorbeelden gezien van de manier waarop leerlingen een kunstdossier maken voor het vak CKV. Met gedichten, tekeningen of een digitaal portfolio in de computer.

Als kunsteducatie goed uitpakt, is dit vaak een van de hoogtepunten van je schooltijd. Dan zie je een energie

bruisen die je in andere lessen niet zult tegenkomen."

DE BASIS VERBREDEN EN VERDIEPEN

"Men moet zich er sterk voor maken dat cultuureducatie leerlingen uit alle lagen van de bevolking bereikt én aanspreekt. De liefde voor kunst is er echt wel, bij alle leerlingen. Maar kinderen die toch al een streepje voor hebben lijken nog steeds méér van kunsteducatie te profiteren dan kinderen met een achterstandssituatie. Ook moet de multiculturele samenstelling van de schoolpopulatie zich meer gaan weerspiegelen in het cultuuraanbod op school. Kunst moet linken met de belevingswereld van alle leerlingen. De basis voor het beleid van Cultuur en School is stevig, maar de stimuleringsmaatregelen moeten langer doorlopen, zich verbreden naar alle scholen en zich verdiepen in elke klas. Zodat de losse puzzelstukjes op hun plek gaan vallen en elke leerling daarmee een eigen beeld kan vormen."

Martie Schuiringa, cultuurcoördinator:

“De ICC-cursus heeft veel in beweging gezet”

Basisschoolleerkracht Martie Schuiringa volgde in 2004/2005 de Cursus Interne Cultuurcoördinator (ICC) van EduArt en schoolbegeleidingsdienst Marant. Sindsdien krijgt cultuureducatie op haar school, de Julianaschool in Arnhem, steeds structureler vorm.

“Kunst en cultuur zijn mijn passie. Daarom regel ik op onze school de culturele activiteiten. Toen ik zeven jaar geleden begon, bestond cultuur bij ons uit losse vakken: tekenen, muziek en handvaardigheid. Drama, dans en erfoed stonden echt op een laag pitje. Leerkrachten deden wat ze leuk vonden. Er gebeurde het nodige, maar er was geen gezamenlijke visie. Dat veranderde een beetje toen onze school meedeed aan de nulmeting die in het kader van de *Regeling Versterking Cultuureducatie Primair Onderwijs* werd gedaan. De vragen die daar gesteld werden, zetten ons aan het denken over wat we deden en waarom. Het jaar erop ben ik de ICC-cursus gaan doen en dat was een enorme oppepper.”

COLLEGA'S MEEKRIJGEN

“Door de cursus voelde ik me een stuk zekerder. Het leuke vond ik om collega's van andere scholen te ontmoeten, maar ook cultuuraanbieders. Samen praatte we over waarom kunst en cultuur belangrijk

zijn en wat je kinderen mee wilt geven. Wat ik heel goed vond, was dat praten en samen dingen doen hand in hand gingen. Dan deden we bijvoorbeeld een rollenspel over een teamvergadering met een directeur die cultuureducatie niet zo belangrijk vond. Of we formuleerden onze visie op cultuureducatie in een haiku, een kort gedichtje. Uiteindelijk doel van de cursus was het schrijven van een beleidsplan cultuureducatie. Je kreeg ook veel praktische tips, bijvoorbeeld over hoe je je team meekrijgt. Jij kunt wel een mooi beleidsplan schrijven, maar hoe koppel je dat terug naar collega's? We kregen ook het advies om niet te enthousiast te zijn, dan werk je collega's tegen je in het harnas. Het is immers altijd druk op school, dit is maar een van de vele dingen. En natuurlijk moet je beleidsplan passen binnen de algemene schoolvisie. Wij hebben er met het team over gepraat en inmiddels ligt dat beleidsplan er en staat er in onze schoolgids een aparte paragraaf over cultuureducatie.”

VOORUIT KIJKEN EN PLANNEN

“Beweging en verandering, dat heeft de cursus gebracht. Iedereen hier op school vond cultuureducatie wel belangrijk, maar we wisten eigenlijk niet zo goed wat het behelsde. In het begin lieten we ons gewoon leiden door het aanbod: er kwam een verkoper langs en ik kocht iets in. Dat verschuift steeds meer naar: wat willen wij zelf en wat kunnen we daarvoor inkopen? Dat betekent dat we veel meer vooruit kijken en plannen. We draaien bijvoorbeeld mee in de cyclus vanuit Edu-Art waar bij elk schooljaar een bepaalde kunstdiscipline centraal staat. Volgend schooljaar is dat drama. Ik ben nu al bezig te kijken wat we dan kunnen gaan doen.

Er is een kunst- en cultuurwerkgroep opgericht met iemand vanuit de onderbouw, middenbouw en bovenbouw. Zo komt het niet alleen op mij neer. Dat was ook een tip vanuit de cursus: doe het niet alleen.”

HET NETWERK IS ER

“Er is dus het nodige in beweging gezet. Maar nu is het tijd om op te passen. Want na de eerste bevlogenheid bestaat het gevaar dat het terugloopt. Dat is de taak van de ICC'er: de zaak warm houden, afspraken vasthouden, zorgen dat cultuureducatie niet verdrongen raakt door andere dingen. Dat is nu eenmaal inherent aan het onderwijs: even is er iets nieuws en dan vloeit het weer weg. Nu is de overheid bijvoorbeeld bezig met een promotiecampagne voor techniek. Ik zeg dan: pas op! Vervang cultuureducatie nou niet door techniek, maar kijk of je dingen kunt integreren. Je kunt niet meer los denken, je moet lijntjes trekken tussen verschillende dingen. Dat vinden sommige collega's moeilijk. Ik vind dat juist heel erg leuk.

Hetzelfde geldt voor de contacten met culturele instellingen. Mede door de cursus heb ik veel contacten opgedaan en weet ik nu makkelijker mensen te vinden. Het netwerk is er, nu is het zaak dat te onderhouden.”

BROODNODIGE TEGENHANGER

“Onze leerlingen krijgen nu gevarieerder cultuuronderwijs. Daardoor kunnen ze een andere kant van hun persoonlijkheid laten zien en andere talenten tonen. Dat vind ik het allerleukste. Cultuureducatie is een broodnodige tegenhanger voor al het cognitieve. Het is een must voor het onderwijs. En het hoeft echt niet altijd veel tijd en ruimte te kosten. Het kan ook tien minuten tussendoor, vlak voor een toets even drama doen. Daar heb ik het in het team vaak over, hoe je dat aanpakt.

Er zijn altijd collega's die roepen 'ik ben niet creatief'. Dat is niet erg, een leerkracht kan gewoon niet allround zijn. Als hij maar weet waar hij de expertise kan halen. Zo hebben wij bijvoorbeeld sinds kort een oudertalentenbank. Een moeder die fotografe is helpt ons nu bij een fotografieproject. Samen kun je veel meer doen.”

NASCHOLING BINNEN CULTUUR EN SCHOOL

Nascholing is binnen Cultuur en School altijd een belangrijk element geweest. Zo konden docenten bij de introductie van het vak CKV een opleiding tot cultuurcoördinator volgen. 700 leraren maakten daar gebruik van. Ook de door Cultuur en School in het leven geroepen *Regeling Versterking Cultuureducatie Primair Onderwijs* voorziet in bijscholing: eind 2005 startte de eerste Cursus Interne Cultuurcoördinator (ICC). Inmiddels wordt deze door OCW gesubsidieerde cursus in het hele land aangeboden door gecertificeerde medewerkers van culturele instellingen en schoolbegeleidingsdiensten. Leerkrachten uit het primair onderwijs leren om cultuureducatie op hun school structureel vorm te geven, educatief medewerkers van culturele instellingen leren om inhoudelijk en organisatorisch aan te sluiten bij het onderwijs. Ruim 1300 mensen behaalden inmiddels een ICC-certificaat.

Fabiënne de Graaf, kleuter op de Julianaschool in Arnhem.

“Als ik genoeg geld en tijd had, dan zou ik culturele werkweken op Broadway, in Rio en Nairobi organiseren. En natuurlijk zelf eerst zonder leerlingen rustig de boel ter plekke voorbereiden.”

Lisanne Kapteyn, kunstcoördinator Baken Park Lyceum in Almere

Wist u dat:

- wat een leerling aan het einde van de basisschool moet kennen en kunnen vast is gelegd in kerndoelen?
- er in totaal 58 kerndoelen zijn?
- 3 van deze 58 kerndoelen betrekking hebben op kunstzinnige oriëntatie?
- deze kerndoelen als volgt zijn geformuleerd: de leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren. De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren. De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Maarten Hamel

Maarten Hamel is coördinator Kunst & Cultuur City+College, onderdeel van de Johan de Witt Scholengroep in Den Haag. Hij heeft jaren lang in de redactieraad van *Bulletin Cultuur & School* gezeten.

Het komt wel goed

Vanochtend met zeventig 1ste klassers het eerste theateruitstapje van het nieuwe schooljaar gemaakt. Frank Groothofs *Sheherazade*. Locatie: Koninklijke Schouwburg. De voorstelling zit in het Koorenhuisaanbod en wordt betaald met de cultuurchouchers onderbouw. Het bezoek is nauwgezet voorbereid, zowel op inhoud als op 'theatergedrag'.

Nog een hele klus voor vijf begeleiders om lopend met zo'n grote groep op tijd aanwezig te zijn. Vijf begeleiders maar? Ja, meer kan niet, dat zet het rooster teveel onder druk. We worden midvoor op het balkon geplaatst. Uitstekend zicht en goed verstaanbaar. Maar blijkbaar ook verleidelijk om naar beneden te spugen. Dat kan dus niet. Zoals er wel meer echt niet kan. Gevolg is dat aan weerszijden van onze groep zich twee medewerkers van de schouwburg posteren, terwijl collega drama Mandy en ik er als waakhonden omheen rennen om de orde te handhaven.

Na afloop nog even nagepraat met de medewerkers van het Koorenhuis en de Schouwburg. Krijg en passant te horen dat er op vier stoelen kauwgom is geplakt. Weer op school blijkt de terugweg tamelijk dramatisch te zijn verlopen. De kinderen hebben zich op alle fronten misdragen. Samen met Mandy de klassen langs. Ik steek een donderspeech af. Ze zijn zich van geen kwaad bewust en sommigen reageren beledigd. Ik moet ze uitleggen dat ze onder de indruk moeten zijn en zich zouden moeten schamen. Dat doen ze collectief, een enkele diehard daargelaten.

Overigens, ze vonden het een geweldige voorstelling en wanneer gaan we weer? Ondertussen krijgt Mandy een telefoontje van een collega die zich afvraagt waar ze blijft op het geplande schooltheateroverleg. Mandy stort in, het wordt haar teveel. Ik speel met de gedachte om de komende theaterbezoeken onderbouw te skippen. *10 jaar Cultuur en School*. Het lijkt wel of we geen meter zijn opgeschoten.

Ik check de mail. Gelukkig, ik heb toestemming om de grootkeuken van de vmbo-vestiging aan de overkant te gebruiken. Zesendertig leerlingen hebben ingetekend voor de workshop koken in het kader van ons Cultuur+Programma. In dit programma worden na school workshops in alle kunst disciplines aangeboden. Honderdzesentwintig bovenbouwleerlingen hebben zich ingeschreven. Het aanbod varieert van mode & kleding, keramiek, hiphop, architectuur en streetdance tot tekenen/schilderen en muziek maken op de computer. De culturele instellingen waarmee we samenwerken zorgen voor professionele workshopleiders.

Ik haast me naar Korzo: overleg over de jongerentheatergroep, een initiatief van ALBA Theaterhuis, Korzo en onze school. Dit is een invulling van ons Master+Programma. We gaan optreden in het gebouw van de Raad voor de Rechtspraak. Scheidend Raadsvoorzitter Bert van Delden heeft in de uitnodiging voor zijn afscheid aangegeven geen persoonlijke cadeaus te willen ontvangen maar in plaats daarvan een financiële bijdrage voor het Master+Programma op prijs te stellen.

Snel weer naar school. 5 Havo CKV. De datum voor de workshop recensieschrijven van het Holland Dance Festival wordt vastgesteld. Ook wordt de definitieve keuze gemaakt uit het aanbod van dit festival.

Begeleiding door docenten is geen item. Ze weten hoe het hoort. Aan het eind van de dag even overleg met teamleider onderbouw. We vernieuwen samen het protocol theaterbezoek. *10 jaar Cultuur en School*. Het loont de moeite. Vanavond nog even Mandy bellen.

“Ik zou willen dat ik in staat was om alle jongeren in Breda met onze zeer diverse theatervoorstellingen én de bijzondere films in ons film-theater zo te raken dat ze er een liefde voor opvatten die de rest van hun leven duurt.”

Ria Wiegeraad, Educatie Chassé Theater in Breda

Bea Krooshof, leerkracht aan montessoribasissschool de Kosmos in Hoogland:

“Ik was verbaasd over het enorme enthousiasme van de leerlingen”

Bea Krooshof, leerkracht van groep vijf en zes gaf een digitale draai aan haar poëzieles. Daarmee sleepte ze een subsidie van GrassRoots Cultuur in de wacht. Hoe een simpel idee een enorm effect sorteerde.

“Al jaren lang laat ik mijn leerlingen een eigen gedicht maken, dat is gebaseerd op het gedicht *Marc groet de dingen* van Paul van Ostaïjen. Ik vind de gedichten van Van Ostaïjen heel bijzonder. Ze zijn visueel leuk en vooral dit gedicht spreekt veel kinderen aan, omdat het dicht bij hun eigen belevingswereld ligt. Eerst lees ik het gedicht voor en schrijf het op een groot vel papier. Ik bespreek met de leerlingen de inhoud, de opbouw, het ritme en de melodie. Dat pakken ze feilloos op. Vervolgens geef ik aan welke woorden ze in het originele gedicht moeten laten staan en die ze dus moeten gebruiken als basis voor hun eigen gedicht. Dan mogen ze zelf aan de slag. Eerst maken ze een zogenaamd woordweb over hun eigen slaapkamer. Dat betekent dat ze in een grote cirkel alles opschrijven wat in hun kamer staat of bij hun kamer hoort. Dan moeten ze

kijken welke woorden het meest geschikt zijn voor hun gedicht. Dat hebben ze zo voor elkaar, ze snappen heel goed wat de bedoeling is.”

VLAM IN DE PAN

“Voordat ik meedeed aan GrassRoots liet ik de leerlingen altijd een tekening van hun slaapkamer maken. Vervolgens maakte ik daar een boekje van. Nu mogen ze met hun eigen digitale camera of met een camera van school een foto maken van hun slaapkamer. Daardoor sloeg echt de vlam in de pan, dat vonden ze geweldig. De eerste keer dat ik het project op deze manier aanpakte, had ik dezelfde avond al van zeven leerlingen foto's binnen. Die heb ik natuurlijk meteen bekeken en op een stick gezet. De leerlingen stonden de volgende ochtend te dringen met vragen: of ik hun foto's wel had ontvangen en wat ik ervan vond.

Ik heb overigens niet zelf de uiteindelijke foto uitgekozen. Ik liet ze zelf bepalen welke foto het beste bij hun gedicht paste en daar werd ook goed over nagedacht! Vervolgens heeft mijn zoon een matrix gemaakt waarin ik zelf alle foto's en gedichten heb geplaatst. Dat was nog een hele klus, want ik ben niet zo handig met ICT. Ach, ik klungel maar wat aan, maar uiteindelijk wordt het dan toch erg leuk. De kinderen waren waanzinnig trots, niet alleen op ons gezamenlijk project dat op de schoolwebsite en later op het internet stond, maar ook op hun zelfgemaakte gedicht en foto.

Hoe ik met *GrassRoots Cultuur* in aanraking ben gekomen? Ik heb ooit een cursus fotograferen met de scanner gevolgd bij Theo Maassens van Kunst Centraal in Utrecht. Hij stuurde mij een foldertje van *GrassRoots Cultuur* toe met de vraag of dat misschien iets voor mij was. Het leek mij in eerste instantie erg moeilijk. Maar het idee trok me toch wel erg aan en ik dacht: misschien is het poëzieproject hiervoor wel geschikt. Gelukkig was het subsidieformulier voor dit project niet moeilijk om in te vullen. Achteraf bleek zelfs dat ik het veel te uitgebreid had gedaan, maar ik kreeg wel de subsidie van 500 euro. Van dat bedrag heb ik een mooie digitale camera gekocht die ik bijna dagelijks in de klas gebruik. Verder heb ik er printpapier en kleurencartridges van gekocht en heb ik samen met de leerlingen een ijsje gegeten. We hebben het echt gevierd!"

MEERWAARDE VAN ICT

"Aangestoken door het succes van het eerste project heb ik inmiddels nog een digitaal projectje ontwikkeld. Hierin laat ik de kinderen kleine gedichtjes maken bestaande uit elf woorden, zogeheten elfjes, van verschillende gebruiksvorwerpen. Vervolgens moeten ze er één uitkiezen en het gebruiksvorwerp mee

naar school nemen. Dat voorwerp moesten ze op drie verschillende plaatsen in of rond school fotograferen. Dus ik ontving foto's van een etui in een boom of een liniaal op het schoolplein. De gedichten en de foto's zijn geprint, opgehangen en uiteindelijk als voorblad opgenomen in het verslag van de kinderen. Ook dit project vonden de kinderen fantastisch. Achteraf gezien was ik vooral verbaasd over het enorme enthousiasme van de leerlingen. Ik vond het zelf ook heel leuk om te doen. Het ging met vallen en opstaan, voornamelijk met veel vallen, maar ik vond gewoon dat ik het moest kunnen. De meerwaarde van ICT bij cultuureducatie ligt in het plezier dat de kinderen eraan beleven. Eigenlijk is het heel simpel, maar het effect is enorm. Ik weet zeker dat ik straks weer op een nieuw idee kom voor een ICT-project. Maar zoiets heeft even tijd nodig, ik moet daar eerst weer een tijdje op broeden."

CULTUUREDUCATIE EN ICT

In 2005 ging de stimuleringsregeling *GrassRoots Cultuur* van start. Via deze regeling van het Ministerie van OCW en Kennisnet konden leerkrachten primair onderwijs een beloning aanvragen van € 500,- als zij ICT in hun lessen cultuureducatie verwerkten. Het belangrijkste criterium was dat het project voor de leerkracht zelf vernieuwend was: een stap vooruit. De eerste ronde leverde 2400 projecten en activiteiten op. Momenteel loopt de tweede ronde, gefinancierd en georganiseerd door Kennisnet/ICT op School, in samenwerking met negen provinciale ondersteuningsinstellingen voor cultuureducatie, de zogeheten locatiehouders. Succesvolle projecten worden nu beloofd met een bedrag van maximaal € 400,-.

Hanne de Jong, leerling van groep 8 van montessoribasisschool De Kosmos in Hoogland.

Wist u dat:

- 44 scholen zich tussen 2004 en 2007 binnen en buiten de regeling Cultuurprofielscholen in het voortgezet onderwijs ontwikkeld hebben tot Cultuurprofielschool?
- als vervolg op deze regeling een Steunpunt Cultuurprofielscholen is opgericht?

“Ik ben altijd al gek op tekenen geweest. Het vak CKV bracht me ook in aanraking met andere kunstvormen, waardoor ik zaken in een breder perspectief kon plaatsen. Nu volg ik de opleiding grafische vormgeving, waaraan ik al leuke schnabbels overhoud.”

Daan van der Heijden, student aan de opleiding grafische vormgeving op de Koninklijke Academie in Den Haag

Wim Wentzel van Bekijk 't:

“We willen jongeren bereiken die creatief zijn, maar een hekel aan kunst hebben”

Het project Bekijk 't organiseerde zes jaar geleden met subsidie van Cultuur en School succesvolle CKV-tournees. Nu is het een zelfstandige organisatie in het kunstenplan. Directeur Wim Wentzel vertelt hoe je onbereikbare jongeren bereikt door hen een actieve rol te geven in kunst en cultuur.

“Ik deed indertijd de publiciteit bij Orkater maar mijn achtergrond is breder, van theatertechniek tot sociaal cultureel werk. Zo kwam ik op het idee om Bekijk 't op te zetten: een samenwerkingsproject met Toneelgroep Amsterdam, De Theatercompagnie, het Syndicaat en Dogtroep om CKV-tournees met educatieve activiteiten voor jongeren te organiseren. Bij Cultuur en School was men enthousiast om het plan te subsidiëren. De CKV-tournees bleken naast de workshops een groot succes, maar eigenlijk wilden we nog meer doen voor jongeren. Een nadeel van de projectmatige subsidies van Cultuur en School is dat je op den duur continuïteit mist en niet op de lange termijn kunt plannen. Daarom besloten we een structurele subsidie aan te vragen en nu zit Bekijk 't als zelfstandige organisatie in het kunstenplan. Ons werk heeft zich steeds meer verbreed. We coproduceren voorstellingen en orga-

niseren workshops rond allerlei disciplines, maar we maken ook lesmateriaal rond kunst en cultuur en hebben zelfs een jongerenpersbureau opgezet.”

KUNST IS CREATIVITEIT

“Toen we begonnen, draaide het vooral om leerlingen van havo en vwo, maar ik wilde ook de veel bredere multiculturele doelgroep van jongeren in het vmbo bereiken. Met name jongeren die van huis uit juist niet in kunst geïnteresseerd zijn. Die kun je niet vermoeden met een avondvullende voorstelling van Shakespeare. Als ze één keer een negatieve ervaring hebben, laat dat een litteken achter. Je moet dus heel voorzichtig zijn met wat je ze aanbiedt. Maar we willen ook de creativiteit van de jongeren zelf stimuleren. Onze missie is: kunst is creativiteit. Als jongeren een hekel hebben aan kunst met een grote K, wil dat nog niet zeggen dat ze niet creatief zijn. Door hen

Damieijne Pique, 3e jaars vmbo-leerling bezoekt de voorstelling Strada.

zélf dingen te laten doen realiseren ze zich: kunst kan wél leuk zijn! Dan kun je zelfs de moeilijkste doelgroepen, zoals leerlingen van zmk-scholen, enthousiasmeren. We werken met voor alle jongeren herkenbare media als animaties en computerspelletjes. Zo zijn rond *Children of Herakles*, van Peter Sellars in het Holland Festival, animatie-workshops opgezet. De thematiek in deze voorstelling, de problematiek van vluchtelingen, spreekt tot de verbeelding van jongeren met ouders uit alle windstreken. Door dit thema in de animaties te verwerken, komt het voor hen tot leven. Het resultaat van de workshops was te zien in een expositie. Regisseur Peter Sellars kwam vervolgens op bezoek om er zelf zijn commentaar op te geven. Dat nodigt de jongeren uit om hem na afloop van de voorstelling hun mening te vertellen. Zo ontstaat er een dialoog tussen het publiek en de makers van kunst en krijg je een meerwaarde. Eén plus één is dan ineens drie.”

INTERACTIEVE VOORSTELLING

“De sleutel blijft communicatie: je moet je in jongeren kunnen inleven. Voor uitgeverij ThiemeMeulenhoff ontwikkelen we dvd's als illustratie bij CKV-lesboeken. Dan gaan we op zoek naar aansprekende voorbeelden: als het over architectuur gaat, kiezen we bijvoorbeeld het ontwerp van het gebouw van het Amsterdamse Montessori College Oost en bij het onderwerp design kiezen we het ontwerp van een scooter. Zo ontstaat er een link met hun eigen beleevingswereld. De jongeren krijgen een steeds actievere rol in de projecten. Zoals in het goed draaiende jongerenpersbureau Deadline, met een site op internet en een wekelijkse rubriek in de kranten *Sp!ts* en *De Pers*. De dertig redacteurs hebben een schrijftaining gekregen en schrijven korte recensies over kunst, van boeken tot concerten. De internetsite trekt inmiddels 2500 jonge bezoekers per dag. Voor het nieuwste project, *Strada*, hebben we zelf een voorstelling geproduceerd met

danstheater ISH en met theaterinitiatief rZpkt, geïnspireerd op de film *La Strada* van Fellini. Rond de thematiek van de voorstelling organiseren we workshops spel, dans, muziek en fotografie. De resultaten daarvan nemen we op met greenscreentechniek, waarmee je beelden in bestaande scènes kunt monteren. Met aan het slot een zelfgemaakte mini-Strada.”

“Het is allemaal erg kostbaar en we financieren zo'n project met aanvullende subsidie van zowel het VSBfonds, de VandenEnde Foundation en het AFPK. Mede om de kosten te drukken, zoeken we ook naar hechte samenwerking met culturele instellingen in het land, zoals het Utrechts Centrum voor de Kunsten (UCK). Op die manier kunnen we bij de workshops ook gebruik maken van hun faciliteiten en docenten. Maar het heeft ook een spin-off effect: enthousiaste scholen kunnen vervolgens bij hen terecht voor andere projecten rond cultuur. In het eerste jaar van Bekijk 't bereikten we enkele honderden jongeren, inmiddels zitten we ver boven de 10.000 per jaar. Nu we weten hoe we moeilijk bereikbare doelgroepen kunnen enthousiasmeren, zie ik het als een uitdaging om de projecten ook inhoudelijk verder te verdiepen. Daarin de lat stap voor stap hoger leggen, is onze missie voor de toekomst.”

NIEUWE DOELGROEPEN

Door de invoering van CKV in het onderwijs, de komst van de CKV-bonnen, maar ook door het Actieplan Cultuurbereik 2001-2004 werden culturele instellingen het laatste decennium gestimuleerd hun publieksbereik onder jongeren te vergroten. Dit door meer en ander aanbod te creëren voor een nieuw en ander publiek. Enkele jongerentheatergroepen, wier werkwijze en aanbod door velen als voorbeeld werden genoemd, zijn de Utrechtse Theatergroep Dox, Rotterdams Lef, (Artis)ok Nultwintig uit Amsterdam en ISH. Ook Bekijk 't, Kunstbende en Digital Playground zijn voorbeelden van landelijk opererende instellingen die - al dan niet met steun van Cultuur en School - erin slagen nieuwe doelgroepen, waaronder jonge allochtonen, te bereiken met een vernieuwend aanbod.

Nita Liem en Bart Deuss

Nita Liem (theatermaker met dansachtergrond) en Bart Deuss (journalist en dramaturg) richtten eind 2000 samen danstheater Don't Hit Mama op. Daarvoor werkten ze onder meer bij Artisjok/Nultwintig waar ze met de activiteiten van Cultuur en School in aanraking kwamen. Bij de start van Cultuur en School waren initiatieven die bijdragen aan respect voor elkaars culturele achtergrond een van de drie prioriteiten.

De verandering die niet stopt

Ruim tien jaar geleden leerden wij elkaar kennen in wat je achteraf de broedplaats voor multicultureel jongerentheater kunt noemen. Het toenmalige Nultwintig – tegenwoordig zou je een jongerentheatergroep eerder Nulzes noemen – verwerfde onder de artistieke bezieling van de kosmopoliet David Greaves faam. Een periode waarin de (multiculturele) jongere werd omarmd en talrijke initiatieven opdoken om scholieren en kunst bijeen te brengen. Terugkijkend op die periode is het verschil met nu evident. Toen deden Greaves en Liem projecten met dans- en theaterfanatieke jongeren, wiens leven daardoor vaak ingrijpend veranderde. Nu richten we ons met *Don't Hit Mama* op dans-theaterproducties die meer over onszelf gaan. En in vergelijking met tien jaar terug is er voor jongeren ontzettend veel meer keuze (voor iedereen trouwens) om zich met kunst in te laten, aan theater, dans of muziek te doen.

We genieten trouwens nog steeds van de theatraliteit van jonge mensen (met roots in de grootstedelijke hiphopmachine) maar het spel is in vergelijking met tien jaar terug enorm veranderd. Omdat er zoveel meer te kiezen en te doen is, krijg je ze niet meer zo snel, die jongeren die voorheen stonden te dringen om ergens bij te horen. De grote wereld is toegankelijker geworden, kleiner in zekere zin en absoluut verwarrender. Sneller, want digitaal, rationeler en opener, schijnbaar ook effectiever. Hiphop is vercommercialiseerd, de multiculturele jongere en zijn (vage verzamelterm!) *urban* omgeving zijn een gewilde economisch *targetzone*. Talentontwikkeling is Het Ding en de overheid gebruikt *urban* als rechtvaardiging voor van alles en nog wat.

Op dit moment toeren we met onze nieuwste voorstelling *Go Big Or Go Home*. Een voorstelling waarin zes professionele dansers worden omsingeld door een stel jongeren en een MC. Deze *master of ceremony* is een beetje gemodelleerd naar al die goedbedoelende talentcoaches die her en der opduiken. Met de ambitie om groot, rijk of beroemd te worden is op zichzelf niets mis, maar wel met het feit dat anderen je daartoe aan het handje gaan nemen. De eenvoudige en voor de hand liggende uitleg van de voorstellingstitel luidt: doe iets met je talent of ga naar huis. Maar er is ook een keerzijde: zorg dat je de weg naar huis goed kent, je echte huis, daar waar je wortels liggen. Pas dan kun je echt groot worden.

De boodschap van *Go Big Or Go Home* slaat natuurlijk ook op de makers zelf. Wij, de kunstenaars die zo nodig iets willen met de grootstedelijke chaos van vandaag, die met jonge mensen kunst willen bedrijven, we moeten beter dan ooit verdomd goed weten wat we willen. Onze bronnen doorgronden. Contact leggen met wijze mannen en vrouwen die ons naar het huis, de oorsprong van de *dancevibes* voeren. Voor de markt van cultuureducatie en ook voor ons als theatermakers geldt dat je best met hart en ziel de weg kwijt kunt raken, als je een paar ankers op zak hebt. Om van de niet te stoppen veranderingen te blijven genieten, zonder erin te verzuipen.

Nita Liem en Bart Deuss

Wist u dat:

- 20% van het totale budget van het Actieplan Cultuurbereik 2005-2008 wordt gebruikt voor cultuureducatie?
- dit in geld uitgedrukt bijna 25 miljoen euro voor vier jaar is?
- de meeste provincies en gemeenten (32 van de 42) een budget voor cultuureducatie hebben geormerkt?
- cultuureducatie hiermee het thema is waarop het vaakst specifiek wordt ingezet?

“Als ik genoeg geld en tijd had, zou ik grotere verhalen willen vertellen met meer spektakel en meer mensen, maar ik zou ook samen met kinderen heel kleine persoonlijke theateracties willen maken, op bijzondere plaatsen en op ongewone momenten.”

Moniek Merx, artistiek leider van theatergroep MAX

Jan Jaap Knol, projectleider van Cultuur en School:

“Je moet altijd streven naar beter”

Wat kunnen we de komende tijd verwachten vanuit Cultuur en School? En wat zou hij persoonlijk graag zien dat wordt bereikt? Een interview met Jan Jaap Knol, projectleider van Cultuur en School. “We moeten een omslag maken van duizend bloemen bloeien naar scherpe resultaten op de lange termijn.”

“We staan aan het begin van een nieuwe fase met Cultuur en School. De nieuwe regering heeft in het regeerakkoord duidelijker dan de voorgaande kabinetten aangegeven dat ze de amateurkunst en de cultuurparticipatie wil versterken. Wij zijn voor Cultuur en School deze ambities nu concreet vorm aan het geven. We zullen wat we in gang hebben gezet de afgelopen jaren voortzetten. Maar we zullen ook een aantal nieuwe stappen nemen. Zo zullen we ten eerste sterker dan voorheen proberen ervoor te zorgen dat kinderen niet alleen aan receptieve, maar ook aan actieve kunstbeoefening doen. Op de brede school zijn er bijvoorbeeld veel mogelijkheden voor actieve kunstbeoefening. En daar willen wij graag de amateurverenigingen bij betrekken. Ten tweede zijn we een nieuw instru-

ment aan het ontwikkelen om de goede ervaringen die we hebben op het gebied van de samenwerking tussen het rijk, de provincies en de gemeenten verder vorm te geven. Daarvoor wordt het Programmafonds Cultuurparticipatie opgericht. We hebben oud-gedeputeerde Jaap Dijkstra gevraagd als adviseur. Hij zal overleggen met de verschillende overheden over de doelen en middelen waarvoor we dit fonds kunnen inzetten. We willen ervoor zorgen dat er een goed gezamenlijk beleid komt, waarbij de actieve kunstbeoefening door kinderen en jongeren centraal staat. Ook zal het fonds innovatieve projecten op het gebied van amateurkunst en cultuurparticipatie gaan stimuleren. Met dit fonds hopen we iets op te kunnen zetten voor langere tijd, in plaats van een maatregel die na vier jaar weer is verdwenen omdat het beleid verandert.”

MEER KWALITEIT

“Als derde zullen we goed gaan kijken naar de uitkomsten van het onderzoek van Anne Bamford. Hieruit blijkt bijvoorbeeld dat de structuur van samenwerking tussen het rijk, de gemeenten en provincies goed is, maar dat er nog te veel projectmatig wordt gewerkt. Ook moeten we de pedagogische lijn in het onderwijsprogramma beter onderbouwen, zodat scholen meer kwaliteit halen uit hun inspanningen. We moeten een omslag maken van duizend bloemen bloeien naar scherpe resultaten op de lange termijn. Dat betekent wel dat er een gedeelde visie op kwaliteit tussen de scholen en de culturele instellingen moet komen. Want wat is kwaliteit in de cultuureducatie? Hoe stel je dat vast? Hiervoor zijn wij het project *Critical Friends* gestart. De komende tijd zullen er gesprekken plaatsvinden tussen scholen en culturele instellingen. We willen graag van beide partijen horen wat hun visie op kwaliteit is. Daarnaast zal de Inspectie van het Onderwijs nadrukkelijker gaan bekijken wat de opbrengsten zijn van het cultuurbeleid. SLO gaat vervolgens handreikingen ontwikkelen waarmee scholen kunnen vaststellen wat de opbrengsten zijn. Om een voorbeeld te noemen: er zijn best niveauverschillen tussen leerlingen die op uiteenlopende manieren muzieklessen hebben gevolgd. SLO gaat iets ontwikkelen om dit vast te kunnen stellen.”

CANON IN DE KERNDOELEN

“Een vierde belangrijk punt is dat wij de canon gaan implementeren. In het schooljaar 2009-2010 zullen de vensters worden opgenomen in de kerndoelen. Omdat historische

kennis een zwaarder accent krijgt, liggen hier mooie kansen voor de culturele sector, vooral voor de erfgoedsector. Want de canon is zo opgezet, dat alle onderwerpen aanknopingspunten bieden voor allerlei achterliggende onderwerpen. Karel de Grote kun je bijvoorbeeld vanuit historisch perspectief bekijken, maar je kunt ook vanuit aardrijkskundig oogpunt bekijken welke invloed hij heeft gehad op Europa. Cultuur en School werkt bij de implementatie van de canon nauw samen met de Stichting entoen.nu van de canoncommissie. Wij willen scholen helpen bij nascholing en bij het ontwikkelen van lesinhoud. Om hier alvast mee aan de slag te gaan, is de Canonkaravaan gestart. Dit zijn zestien bijeenkomsten in het land, georganiseerd door Erfgoed Nederland. Hier kunnen scholen en culturele instellingen praten over de canon en er hun lokale initiatieven aan verbinden. Zo is men in Friesland bezig met een Friese Canon. Dat is toch prachtig? Het is de bedoeling dat werkgroepen vanuit scholen en culturele instellingen vervolgens samen gaan kijken hoe ze de canon in het onderwijs vorm kunnen geven.”

CULTUURKAART VIA INTERNET

“Tot slot zullen wij als Cultuur en School de faciliteiten blijven aanbieden als dit bulletin, het cultuurplein.nl, maar vooral ook de cultuurkaart voor alle leerjaren in het voortgezet onderwijs. Er komt volgend jaar een nieuw systeem dat de papieren CKV-vouchers zal vervangen. We hebben ons daarbij de kritiek van de scholen ter harte genomen. Zij willen niet dat leerlingen zelf volledig over een bedrag kunnen beschikken.

Er komt daarom geen fysieke kaart, maar een *webbased* systeem waarbij docenten en leerlingen via toegangscode op internet hun tegoed en kortingskaarten kunnen activeren. Scholen hebben hierdoor zelf de regie in handen. Maar we willen niet uitsluiten dat leerlingen zelf ook nog een aantal individuele keuzes kunnen maken, want dat vinden wij ook heel belangrijk.”

WAARDE ONTDEKKEN

“Er staat dus veel op het programma de komende jaren. Misschien wel meer dan ooit. Ik vind het persoonlijk vooral belangrijk dat cultuureducatie niet alleen wordt verankerd, maar dat ook de dynamiek wordt bevorderd. Ik wil heel graag dat scholen blijven openstaan voor nieuwe ontwikkelingen. De cultuurcoördinator zal daarbij een cruciale figuur zijn. Ook vind ik het belangrijk dat er een goede dialoog is tussen scholen en culturele instellingen. Je kunt nog zulke mooie folders maken als instelling, maar persoonlijk contact is zoveel effectiever! Misschien zou het eigenlijk zo moeten zijn dat een medewerker educatie van bijvoorbeeld een museum zelf ook CKV heeft gegeven, zodat hij vanuit zijn ondervinding weet wat leerlingen aan kunnen. Wij kunnen dit vanuit Cultuur en School niet direct regelen, maar ik zou dat graag zien.

Terugkijkend op tien jaar Cultuur en School kun je wel stellen dat het draagvlak voor cultuureducatie echt is gegroeid, we mogen best onze zegeningen tellen. Maar tegelijkertijd vind ik dat je altijd moet streven naar beter. Ik hoop dat de gedrevenheid van docenten op leerlingen overslaat. En dat jongeren de waarde

van kunst en cultuur leren ontdekken. Dat ze zien dat kunst en cultuur niet saai en nutteloos zijn, maar dat ze er iets mee doen in hun persoonlijke leven. Want dan is ons uiteindelijke doel bereikt.”

“Als ik genoeg geld en tijd had, zou ik de collega’s uit de verschillende pilots graag eens naar het noorden willen halen om samen met de collega’s van de NHL en de Hanzehogeschool te laten zien welke rijkdom en stimulans er in onze regio te halen is.”

Romke Visser, projectmanager cultuureducatie aan de Hogeschool Drenthe, Unit Educatie

In het schooljaar 1999-2000 werd 51% van de CKV-bonnen verzilverd. In 2005-2006 was dit 79%. Film was aanvankelijk het meest populair, inmiddels is dit aandeel teruggelopen tot gemiddeld een kwart van het totaal.

J. Sintenie (2007). CKV-bonbesteding, Schooljaar 2005-2006. R. van der Ploeg & K. Adelmund (2001). Besteding CKV-bonnen in schooljaar 1999-2000 : Brief aan de Voorzitter van de Tweede kamer der Staten-Generaal.

Roel Voorin Holt van Introdans:

“We gaan niet hiphoppen in een gymzaal”

Met subsidie van Cultuur en School ontwikkelde het Arnhemse Introdans in 2000 als een van de eerste in Nederland een educatief aanbod voor het vmbo. Artistiek leider Roel Voorin Holt vertelt over een laagdrempelig programma met een hoog artistiek gehalte.

“Introdans heeft een missie: we willen ons vak bij een breed publiek onder de aandacht brengen. Je kunt wel roepen dat je dans geen moer aan vindt, maar daarvoor moet je het toch eerst eens zien en ervaren. Daarom is educatie vanaf de oprichting in 1971 een structureel onderdeel van onze organisatie. We bedenken iets en dan kijken we of er subsidie voor te krijgen is. Niet omgekeerd. We laten ons niet leiden door zakken met geld, anders kun je elke vier jaar je artistieke profiel omgooien. Bij sommige collega’s verdwijnt een project zodra de subsidie stopt. Zo willen wij niet werken, want dan staan we onze eigen missie in de weg.”

GEEN ARTISTIEKE CONCESSIONS

“Dankzij subsidie van Cultuur en School konden we ons bestaande mavo-project aanpassen en verfijnen. Dat was nodig, want het vmbo is veel ruimer, het omvat bijvoorbeeld ook de vroegere lts. We proberen op een makkelijke manier bij leerlingen binnen te komen door te starten bij wat ze al kennen, zoals de clips van MTV. Vervolgens laten we stap voor stap

zien dat zo’n dansclip op dezelfde manier totstandkomt als een voorstelling bij Introdans. Het eindresultaat mag anders zijn, de facetten en technieken van het creatieve proces zijn hetzelfde. Leerlingen ervaren dat proces zelf ook: we laten hen muziek uitzoeken, danspassen repeteren en leren hen een korte choreografie aan. Inhoudelijk en artistiek doen we geen concessies. Tijdens onze jaarlijkse *Docentendagen* vraagt iemand wel eens of we rondom een bepaald thema een voorstelling kunnen maken. Maar zo werken we niet. Onze educatieve programma’s sluiten direct aan op ons gewone aanbod. We gaan ook niet hiphoppen in een gymzaal. Vroeger heb ik wel eens gedacht dat we een hippe voorstelling apart voor jongeren moesten maken. Maar dat is een dwaas idee: we hebben in ons eigen repertoire met choreografen als Hans van Manen zoveel moois te bieden. We passen ons wel in praktische zin aan. Zo is het vmbo-programma twee uur korter dan dat voor havo en vwo en werken we met kleinere groepen, 25 in plaats van 30 leerlingen.

Mike Schrijvershof, 3e jaars vmbo-leerling op het Westeraam in Elst.

Ook de manier van benaderen is belangrijk. Vmbo-leerlingen moet je meteen op hun gemak stellen met bijvoorbeeld een grapje. Een van onze vaste klanten is een vmbo-k-opleiding Techniek & Hout. Daar sturen we met opzet onze mannelijke, stoere dansdocent heen. Iemand met een snelle babbel die makkelijk weet aan te sluiten bij die jongens. Maar er zijn grenzen. Als ze roepen 'dansen is voor mietjes', gaat hij daar niet voor het gemak maar in mee. Als ze trouwens eenmaal ervaren hebben hoe zwaar dansen is, praten ze wel anders."

VMBO'ERS ZIJN CREATIEVER

"Er is een duidelijk mentaliteitsverschil tussen vmbo en havo/vwo. Vmbo'ers zijn veel directer, je weet precies wat je eraan hebt. Leerlingen van havo/vwo zijn afstandelijker en zeggen minder snel wat ze van iets vinden.

Juist vmbo-scholen vragen ons vaak of we hun leerlingen willen voorbereiden op een voorstelling. Terecht, het zijn onervaren kijkers. We vertellen waar de voorstelling over gaat en geven aandachtspunten waar ze op kunnen letten. We geven ook korte workshops waarin leerlingen kleine delen uit onze voorstellingen uitproberen. Zo ontdekken ze hoe moeilijk het is wat daar op toneel gebeurt. Verplaatst je maar eens met z'n allen door de ruimte zonder elkaar aan te raken. Dat blijkt heel moeilijk, terwijl het voor dansers vanzelfsprekend is. Of probeer maar eens een tijdje op één been te staan of tig keer om je eigen as rond te draaien. Begin 2008 doen we een bijzonder project samen met het Kröller-Müllermuseum, *Dancing with the Arts*. Er was nog even discussie of dat alleen voor havo/vwo moest of ook voor het vmbo. We hebben gezegd: juist ook voor het vmbo. Ik verwacht trouwens dat we straks bij de eindproducties niet meer kunnen aanwijzen van welk schoolniveau ze zijn. Sterker, onze ervaring is dat vmbo'ers creatiever zijn. Ze improviseren makkelijker en pakken sneller dingen aan."

MET RESPECT KIJKEN

"Er zijn veel scholen die ons elk jaar weer vragen. We draaien jaarlijks 600 dansprojecten voor 17.000 leerlingen. Een kwart daarvan zijn vmbo-leerlingen. Daarboven op komen nog de leerlingen die onze voorstellingen bezoeken. Dankzij de CKV-vouchers zijn dat er meer, want uit zichzelf komen ze niet zo gauw. Ik vind het heel bijzonder om te zien hoe leerlingen tijdens onze voorstellingen met blocnotes in de zaal zitten.

Uit onderzoek blijkt dat 75 procent van de leerlingen ons dansproject zou aanbevelen bij leeftijdgenoten. Dat is echt een mooie score. Als ik vroeger in mijn maillot opkwam, begonnen leerlingen te gieren van het lachen. Die tijd is veranderd. Dans is niet langer raar. Dat komt door tv-programma's als *Dancing with the Stars* en muziekclipjes, maar ook door onze educatieve projecten. Het lukt ons om jongeren met respect naar ons te laten kijken."

VMBO ALS NIEUWE DOELGROEP

Het vmbo (destijds vbo en mavo) was een van de prioriteiten van Cultuur en School bij de start in 1997. Sinds 2003-2004 is CKV ook op het vmbo een verplicht onderdeel. Als stimulans kregen vmbo-scholen vanaf schooljaar 2000-2001 vouchers voor hun leerlingen. SLO en Cultuurnetwerk Nederland voerden met steun van Cultuur en School een meerjarig programma uit, gericht op de invoering van CKV in het vmbo. Erfgoed Actueel zette het netwerk 'cultureel erfgoed in de beroepsgerichte vakken van de leerwegen' op. Bovendien stelde Cultuur en School subsidie beschikbaar aan culturele instellingen om passend aanbod te ontwikkelen voor het vmbo. Introdans was een van de eerste die gebruik maakten van deze subsidie.

Wist u dat:

- vooral ouders invloed hebben op de culturele houding van kinderen: hoe meer aandacht er thuis voor cultuur is, hoe groter het positieve effect op de cultuurbeleving van leerlingen?
- meisjes veel meer zijn geïnteresseerd in cultuur dan jongens?

M. Prieckaerts (2005). Verlangen naar de eindeloze zee: onderzoek naar de effecten van cultuureducatie in het primair onderwijs op de cultuurbeleving van leerlingen.

“Voor mij is cultuur mijn moeder
ideeën geven als ze kaarten
maakt.”

Dennie van der Molen, ROC-student aan de opleiding Tweede autotechnicus
van het Friesland College

Ellen Koning

Ellen Koning is sinds 1977 werkzaam bij de provincie Noord-Holland op het gebied van cultuur en cultuureducatie en is in die hoedanigheid Lid Decentrale Werkgroep OCW/IPO/VNG Cultuur en School vanaf 1997. Ook is zij onder andere Projectleider Actieplan Cultuurbereik 2001-2004 en 2005-2008.

We gaan bijna aan ons succes ten onder

Als beleidsadviseur van de provincie Noord-Holland op het gebied van cultuur en cultuur-educatie houd ik me al sinds de begintijd bezig met Cultuur en School. Twee jaar na de start schreef ik in *Bulletin Cultuur & School*: "We zijn te ambitieus te werk gegaan." Nu zou de kop kunnen luiden: "We gaan bijna aan ons succes ten onder."

Hoe is deze ommekeer tot stand gekomen? In het begin werkten we te veel aanbodgericht. We hebben de steunfunctie-instellingen aanbod laten ontwikkelen voor scholen, omdat we dachten dat zij wel wisten waar scholen behoefte aan hadden. Maar dat bleek niet altijd het geval te zijn. Veel projecten sloten niet aan op de vraag van de scholen. Daarnaast keurde de Adviescommissie Cultuur en School regelmatig projecten af, omdat de artistieke kwaliteit te wensen overliet.

De vraag van de school centraal stellen bleek van essentieel belang om Cultuur en School te laten slagen. Dat betekende dat de rol van steunfuncties moest veranderen. Niet meer gericht op het maken van aanbod, maar meer intermediair zijn en ondersteunend naar de scholen toe werken. Deze omslag was nogal wennen voor de vakconsulenten. Maar ze waren min of meer gedwongen om deze nieuwe rol op te pakken. En dat gaat nu de goede kant op.

Inmiddels staat cultuureducatie bij alle partijen bovenaan op de agenda: scholen, culturele instellingen, rijk, gemeenten en provincies. Een gouden greep daarbij is geweest dat wij als provincie Noord-Holland met geld uit het Actieplan Cultuurbereik kleine gemeenten in staat hebben gesteld cultuurbeleid te ontwikkelen. Inmiddels hebben 15 van de 43 kleine gemeenten cultuurbeleid en heeft de helft van de 60 Noord-Hollandse gemeenten cultuur-educatief beleid.

Verder ben ik er trots op dat we in Noord-Holland een inhaalslag hebben gemaakt op het gebied van erfgoededucatie. Erfgoed was lange tijd een ondergeschoven kindje. Terwijl het een eigenstandige grootheid is en geen zevende discipline van de kunsteducatie. De vakconsulenten van de steunfuncties kunsteducatie hebben dit onderschat. Zij dachten: dat doen we er wel even bij. De provincie heeft bewust gekozen voor een aparte steunfunctie erfgoededucatie: Bureau Erfgoededucatie Noord-Holland. Deze organisatie staat als een huis. Scholen, culturele instellingen en gemeenten weten in steeds grotere mate de erfgoedconsulenten te vinden.

Er is in 10 jaar tijd veel bereikt. De uitdaging is nu om alles wat we hebben opgebouwd niet verloren te laten gaan én kritisch te blijven kijken of het beleid nog aansluit op de ontwikkelingen in het onderwijs. Zoals: sluit de intermediaire rol van de steunfuncties nog aan op de behoeften van de scholen? Moet die rol niet meer gericht zijn op netwerkvorming, scholing, advies en informatievoorziening? Het mooiste zou zijn als scholen en culturele instellingen elkaar direct weten te vinden. Dat cultuurcoördinatoren van scholen deel uitmaken van netwerken met culturele instellingen en gemeenten. Ook als provincie moeten we ons beraden op onze nieuwe rol. Daarbij is het van belang om in gesprek te blijven met scholen en culturele instellingen. Zo houden we voeling met de ontwikkelingen en kunnen we daar efficiënt op inspelen. Want als ik één ding heb geleerd de afgelopen jaren is het wel dat processen het beste verlopen als je veel - persoonlijk - contact houdt.

“Cultuur en School heeft ervoor gezorgd dat mijn collega’s gek worden van alle culturele activiteiten die we plannen.”

Lisanne Kapteyn, kunstcoördinator Baken Park Lyceum in Almere

Kees Visschedijk, cultuurbemiddelaar en docent Engels aan het Ashram College in Alphen aan den Rijn:

“Kunst en Cultuur geven het leven kleur”

De CKV Topper Award ging dit jaar naar het Ashram College. Volgens organisator CJP is deze school voor voortgezet onderwijs een vruchtbare samenwerking aangegaan met culturele instellingen en worden de vouchers heel efficiënt en divers besteed.

“De vouchers waren absoluut een gouden greep van het ministerie. Onze CKV-leerlingen brengen nu zo’n zes tot tien keer per jaar een bezoek aan een culturele instelling. Ze hebben daarbij overigens geen totale vrijheid. Er worden op school regelmatig discussies gevoerd over voor welk aanbod CKV-leerlingen zich mogen inschrijven. Zo mogen ze wel naar een filmhuis, maar niet naar de bioscoop.”

BONNEN KWIJT

“Wij ontvangen - zoals alle scholen voor voortgezet onderwijs - altijd twee soorten vouchers, voor de onderbouw en de bovenbouw. De onderbouw ontvangen we als bulk, de leerlingen in de bovenbouw krijgen individuele bonnen. Maar ik heb het altijd een probleem gevonden dat de leerlingen zelf over hun vouchers konden beschikken. Er zitten namelijk nogal wat nadelen aan dit distributiesysteem. Dan waren de leerlingen de bonnen weer vergeten in te leveren of ze waren ze kwijt, waardoor ouders uiteindelijk toch nog het

volle pond moesten betalen. Daarom veroorloof ik mij altijd de vrijheid om, als in november de CKV-bonnen binnenkomen, ze uit de enveloppen te halen. Elk jaar kost me dat veel werk en enige schaamte want ik schend toch het briefgeheim om de brieven die aan de leerlingen gericht zijn open te maken. Ik gebruik de bonnen vervolgens als betaalmiddel. Als onze leerlingen aan het eind van het schooljaar de rekening krijgen gepresenteerd, haal ik de waarde van de bonnen van het totaalbedrag af.

Als leerlingen naar het theater gaan, zorgen wij er als school wel voor dat dit in goede banen wordt geleid. Ik hoorde namelijk vaak de klacht van theaters dat groepjes leerlingen de voorstelling verstoorden, zodra ze maar even niet geboeid werden. Tot groot verdriet van de theaters. Dit kon gebeuren, omdat veel docenten in het voortgezet onderwijs van mening zijn dat leerlingen in het kader van de zelfredzaamheid maar op eigen gelegenheid naar het theater moeten

gaan. Wij hebben ervoor gekozen dat als er meer dan tien leerlingen naar een voorstelling gaan, er altijd een begeleider meegaat.”

CULTUURBEMIDDELAAR

“Al jaren bestaat er in Alphen aan den Rijn een tweejaarlijks overleg tussen de vier grote scholen voor voortgezet onderwijs en de kunstinstellingen. Hier wordt afgesproken wat we gaan doen en in de volgende bijeenkomst worden de activiteiten geëvalueerd. De samenwerking wordt versterkt door het feit dat ik cultuurbemiddelaar ben, een functie ingesteld door de provincie en gesteund door Kunstgebouw en Erfgoedhuis om de scholen en de culturele en erfgoedinstanties dichterbij elkaar te brengen. Als cultuurbemiddelaar organiseer ik ook projecten waarvoor in CKV-bonnen kan worden betaald. Zo zullen we volgend jaar het project *Kinderschoenen* starten, waarbij we samen met Herinneringscentrum Kamp Westerbork en de Stichting Joodse Vervolgingslachtoffers op zoek gaan naar sporen van Joods leven in Alphen.

Overigens is het culturele aanbod van onze school zeker niet alleen bedoeld voor CKV-leerlingen. Zo ben ik zelf ooit jaren geleden heel kleinschalig begonnen met het organiseren van uitjes naar het theater. In het begin ging ik met een auto vol leerlingen, maar al snel werd dat een busje en inmiddels organiseer ik zo'n 50 voorstellingen per jaar voor leerlingen en docenten van onze school. Aan het begin van het jaar ontvangt iedereen de *Ashram Cultuurkrant*, waarin de voorstellingen staan waarvoor iedereen zich kan inschrijven. De respons groeit nog elk jaar.”

IN TEKEN VAN KUNST EN CULTUUR

“Op het Ashram College is het gehele onderwijs doordrongen van kunst en cultuur. Zo staat de eerste kennismaking van nieuwe leerlingen met onze school vaak

al in het teken van kunst en cultuur. Basisschoolleerlingen kunnen meedoen aan het *Cultuurconcours*, waarbij ze de strijd aangaan met onze brugklasleerlingen op het gebied van dans, muziek en posters maken. Verder organiseren we één à twee keer per jaar *Cultuurdagen* voor de eerste- en tweedeklassers, waarbij ze allerlei workshops kunnen volgen. En dan hebben we nog het *Cultuurtraject*, dat als doel heeft jongeren uit de eerste drie leerjaren vertrouwd te maken met de culturele instellingen in hun eigen woonplaats.

Eigenlijk doen we te veel om op te noemen. De missie van het Ashram College is dat elke leerling die de school verlaat zoveel bagage op het gebied van kunst en cultuur heeft meegekregen dat hij zich aantoonbaar bewuster is geworden van zichzelf en zijn omgeving en daaraan ook uiting kan geven. Maar voor mij geldt vooral dat kunst en cultuur het leven kleur geven. Het schoolleven moet prettig zijn en aandacht voor kunst en cultuur kunnen daar een bijdrage aan leveren. De vouchers hebben dit mede mogelijk gemaakt.”

CKV-VOUCHERS

In het schooljaar 1999-2000 werden de CKV-vouchers geïntroduceerd. Met deze bonnen ter waarde van 50 gulden (€ 22,50) en een bijbehorende CJP-pas, konden leerlingen hun bezoeken aan culturele instellingen deels bekostigen. Vanaf het schooljaar 2001-2002 kwamen er ook vouchers bij voor de basisvorming (ter waarde van € 5,70 per leerling) en voor CKV vmbo. In het schooljaar 2002-2003 volgden vouchers voor het praktijkonderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs. Met ingang van schooljaar 2008-2009 worden de vouchers vervangen door een digitale variant met minimaal € 15,- per leerling per schooljaar. Sinds de start voert CJP de voucherregeling uit in opdracht van het Ministerie van OCW.

Mindy Mercelina, leerling 6 VWO van het Ashram College, Alphen aan de Rijn.

“Als wij genoeg tijd en geld zouden hebben, zouden wij een week lang met de kinderen in een openluchtmuseum willen wonen, spelen en werken.”

Thea van Moorst, leerkracht aan de Openbare Basisschool De Vossener Blerick in Venlo

Uit onderzoek van CJP blijkt dat bij havo- en vwo-leerlingen CKV in de top 3 van de leukste schoolvakken staat. Op het vmbo staat Kunstvakken-1 in de top 4 van de favoriete vakken. Leerlingen waarderen vooral de doe-kant van het vak. Ruim de helft van de ondervraagde leerlingen vindt CKV een belangrijk tot zeer belangrijk vak.

Bronnen en doorverwijzingen

Tien jaar Cens

“ONDERWIJS EN CULTUUR WAREN TOTAAL VERSCHILLENDE WERELDEN”

Interview met George Lawson, de eerste projectleider van Cultuur en School.

– www.sica.nl

– Nuis & T. Netelenbos (1996). Cultuur en School. Zoetermeer: Ministerie van OC&W.

– Nuis (1996). Pantser of ruggengraat. Cultuurnota 1997–2000. Zoetermeer: Ministerie van OC&W.

“CULTUUR EN SCHOOL STAAT ZO STEVIG ALS EEN HUIS”

Interview met onderzoeker Anne Bamford.

– www.wimbledon.arts.ac.uk

– Bamford (2006). The Wow Factor. Global research compendium on the impact of the arts in education. Munster/New York: Waxmann. ISBN 3–8309–1617–5. Bestellen: bij de boekhandel.

– Bamford (2007). Netwerken en verbindingen: arts and cultural education in the Netherlands. Downloaden:

www.cultuurplein.nl.

Bestellen: www.postbus51.nl, €22,-

“JE MOET ALTIJD STREVEN NAAR BETER”

Interview met Jan Jaap Knol, de huidige projectleider van Cultuur en School.

– www.minocw.nl

– R.J.A. Plasterk (2007). Kunst van leven. Hoofdlijnen cultuurbeleid. Den Haag: Ministerie van OCW.

Downloaden: www.minocw.nl

Columns

HET KOMT WEL GOED

Column van Maarten Hamel van het Kunst & Cultuur City+ College in Den Haag.

www.johandewittscholengroep.nl

WE GAAN BIJNA AAN ONS SUCCES TEN ONDER

Column van Ellen Koning van de Provincie Noord-Holland.

www.noord-holland.nl

DE VERANDERING DIE NIET STOPT

Column van Nita Liem en Bart Deuss van danstheater Don't Hit Mama.

www.donthitmama.nl

DE STEUNFUNCTIE VOGELVRIJ?

Column van Harrie Swinkels van Fluxus in Zaanstad.

www.fluxus.nl

TROTS OP DE ROC'S

Column van Eveline Baud van ROC Midden Nederland.

www.rocmn.nl

Thema's Cens

Brede School

"CULTUUR IS HIER EVEN GEWOON ALS TAAL EN REKENEN"

Interview met Janny Weender van Vensterwijkschool de Heerdstee in Groningen.

www.heerdstee.nl

www.bredeschool.nl

Erfgoededucatie

"IN HET BEGIN MOESTEN WE SCHOLEN OVER DE STREEP TREKKEN, NU KOMEN ZE UIT ZICHZELF"

Interview met Jacquelen Vroemen van Landschap Erfgoed Utrecht en Hiske Land, voorheen werkzaam bij Erfgoedhuis Utrecht.

www.landschaperfgoedutrecht.nl

www.erfgoednederland.nl

BIK

"ALS WE KINDEREN WETEN TE BEZIELEN, HEB IK MIJN DOEL BEREIKT"

Interview met Ank Bullens, directeur van basisschool Fatima in Tilburg.

www.bsfatima.nl

www.beroepskunstenaarsindeklas.nl

www.kunstkoek.nl

ICC-cursus

"DE ICC-CURSUS HEEFT VEEL IN BEWEGING GEZET"

Interview met cultuurcoördinator Martie Schuringa van de Julianaschool in Arnhem.

www.julianaschoolarnhem.nl

<http://cultuurcoordinator.nl>

ICT

"IK WAS VERBAASD OVER HET ENORME ENTHOUSIASME VAN DE LEERLINGEN"

Interview met Bea Krooshof, leerkracht aan montessoribasissschool de Kosmos in Hoogland.

www.dekosmos.nl

www.grassroots.nl

Nieuwe doelgroepen

"WE WILLEN JONGEREN BEREIKEN DIE CREATIEF ZIJN MAAR EEN HEKEL AAN KUNST HEBBEN"

Interview met Wim Wentzel, directeur van Bekijk 't.

www.bekijkt.nl

Vmbo en kwaliteit

"WE GAAN NIET HIPHOPPEN IN EEN GYMZAAL"

Interview met Roel Voorinhtolt, artistiek leider van Introdans.

www.introdans.nl

CKV-vouchers

"KUNST EN CULTUUR GEVEN HET LEVEN KLEUR"

Interview met Kees Visschedijk, cultuurbemiddelaar en docent Engels aan het Ashram College in Alphen aan den Rijn.

<http://nieuw.ashram.nl>

www.cjp.nl

Overig

Alles over cultuureducatie.

www.cultuurplein.nl

Colofon

Bulletin Cultuur & School

januari 2008, jaargang 11, nummer 50

Bulletin Cultuur & School wordt eens per twee maanden uitgegeven door Cultuurnetwerk Nederland op initiatief van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kader van het project Cultuur en School.

Hoofredactie: Marthe Bauwens

Eindredactie: Maaike Severijnen

Als u teksten uit deze uitgave wilt overnemen, neem dan contact op met de redactie van *Bulletin Cultuur & School*.

Redactiesecretariaat

Cultuurnetwerk Nederland

Postbus 61

3500 AB Utrecht

T 030-2361 200

F 030-2361 290

marthebauwens@cultuurnetwerk.nl

Aan dit nummer werkten mee:

Eveline Baud, Bart Deuss, Anja Geldermans, Maarten Hamel, Jochem Jurgens, Dieuwertje Komen, Marie-José Kommers, Ellen Koning, Nita Liem, Bea Ros, Maaike Severijnen, Harry Swinkels, Anita Twaalfhoven.

Informanten netwerk

De redactie van *Bulletin Cultuur & School* wordt door een informanten netwerk op de hoogte gehouden van ontwikkelingen in de culturele sector en in het onderwijs. Dit netwerk bestaat uit mensen uit diverse doelgroepen, verspreid over het hele land. Mocht u zelf een interessant onderwerp weten voor het blad, dan kunt u zich wenden tot de hoofdredacteur:

marthebauwens@cultuurnetwerk.nl

Ontwerp en opmaak:

Kummer & Herrman, Utrecht

Druk:

Libertas, Bunnik

ISSN nummer:

1387 - 6422

GRATIS ABONNEMENT

Gratis abonnement of adreswijzigingen

Bulletin Cultuur & School:

www.cultuurplein.nl, kies Onderwijstype

> Tijdschriften > Bulletin C&S > Aanvraag

Bulletin Cultuur & School

In dit jubileumnummer:

- 10 jaar Cultuur en Schoolbeleid
- 8 Cultuur en Schoolthema's

En verder:

- columns
- weetjes
- uitspraken van leerlingen en mensen uit het veld

